

Kun Zsuzsanna

A Theológiai Magyar Olvasó Társaságtól a Magyar Egyháziroldalmi Társulatig

Az egri növendékpapság önképzőköre és könyvtára (1835–1861)

Az egri kispapok által szervezett, 1861-től máig működő Magyar Egyháziroldalmi Társulat (a továbbiakban: MEI) reformkori gyökerekkel bíró önképzőkör-szerűen működő diákszervezet. Napjainkig nem került sor azonban a „gyöke-
rek”, azaz a jogelőd szerveződések működésének részletes ismertetésére.

A MEI-re és jogelődeire vonatkozó legutóbbi publikáció¹ mellett korábban, a jelesebb évfordulók alkalmából a társulati tagok írtak dicsőítő, történeti háttérrel felvázoló dolgozatokat, azok közül az 50. évfordulóra készült írás² meg is jelent.

Az irodalmi társaságok történetéből a XX. század elején doktoráló Hofbauer László dolgozatából³ sajnos kimaradt az egri diákszerveződés bemutatása, de Bodolay Géza összefoglaló monográfiájában⁴ már megemlíti az egri növendékpapság szervezetét. Adatközléseit vizsgálva megállapítható: ő sem kutatta (vagy nem kutathatta) primer forrásokból az 1835-ben az egri Szemináriumban felállított önképzőkör működését, s a másodlagos forrásokból átvett adatai pontatlanok.

Ezt a hiányt szeretnénk pótolni⁵ a Szeminárium iratai között örvendetes módon teljesen épségben maradt levéltári primer források – társulati jegyzőkönyv (1835–45), pénztári napló könyv (1835–58) és „Munkálatok” – feltárással ab-

¹ PAPLER Pál: *Az Irodalmi Iskola története*. In: *Emlékkönyv : A 300 éve alapított Egri Hittudományi Főiskola jubileuma alkalmából 1704–2004* / szerk. DOLHAI Lajos. Eger, 2004. 139–150. (a továbbiakban: PAPLER, *i.m.*)

² AMBRUS László: *Visszapillantás a Társulat 50 éves multjára* 1–4. = *Eger* (24.) 1885. 52. sz. 420–421.; 53. sz. 427–428.; (25.) 1886. 4. sz. 25.; 5. sz. 33–34.

³ HOFBAUER László: *Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig*. Budapest, 1930. 103 p. (a továbbiakban: HOFBAUER, *i. m.*)

⁴ BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok, 1785–1848*. Budapest, 1963. 809 p. (a továbbiakban: BODOLAY, *i. m.*)

⁵ A tanulmány KUN Zsuzsanna: *Az egri növendékpapság reformkori diákszerveződése* c. írt diplomamunkám rövidített, átszerkesztett változata. Kézirat (EKF KK Szakdolgozattár) (a továbbiakban: KUN, *i.m.*). Elkészítésében nyújtott segítségükért itt szeretnék köszönetet nyilvánítani dr. Dolhai Lajosnak, az Egri Hittudományi Főiskola rektorának, az intézmény volt könyvtárosának, Lukács Tamásnének és a dolgozat konzulens tanárának, Czeglédi Lászlónak.

ban a reményben, hogy közben használható adatokat szolgáltatunk a magyar közművelődés és könyvtárügy egészének történetéhez is.

Az önszerveződés világi és egyházi háttere

Az egri püspökséget Szent István idején alapították. 1804-től érsekséggé vált. A város a XVII. században török fennhatóság alatt működött. Az egyházmegye székhelye a török időkben Kassa volt, ahonnan Telekessy István püspök 1699-ben, kinevezése évében visszatelepült Egerbe. A város jogállására vonatkozó szerződés – az ún. Fenesy-féle egyezmény – aláírására azt követően került sor 1695. január 4-én Kassán, miután az uralkodó 1694-ben visszavonta a várostól a privilégiumokat⁶, s e döntésével visszaállította a török uralom előtti püspöki birtokviszonyokat egy középkori okmánygyűjtemény – a Liber Sancti Johannis – alapján. Fenti szerződés értelmében a püspök Heves és Külső-Szolnok vármegyék főispánja is lett egy személyben. Az 1854-es polgári átalakulásig a jogi viszonyok Egerben⁷ e dokumentumon alapultak.

Telekessy püspök rekatolizációt szolgáló intézkedései közül kiemelkedik a Szeminárium⁸ felállítása. Az iskola megteremtésével érvényre juthatott végre Egerben is még a tridentini zsinat XXIII. ülésén, 1563. július 15-én hozott döntés, a világtól elzárt közegben nevelődhetnek végre a kizárólag a papi pályára készülő fiatalok e püspöki székhelyen is. Az alapító oklevél kiadásának kelte: 1709. augusztus 4. A teológiai képzés azonban 1705-ben már megindult, az első négy növendéket egy év tanulás után felszentelték.⁹ A bibliofil gyűjtő püspök 1710-ben kelt végrendeletében a papnevelő intézetre hagyományozta könyvgyűjteményét¹⁰ is. E könyvekkel megalapozta az intézmény könyvtárát.

Az egyházmegye főpásztorai folytatták a papnevelés korszerűsítését. Gróf Erdődy Gábor a Telekessy által megszervezett morálteológiai mellett felállította a kontroverz-teológia¹¹ tanszéket. A Papnevelő Intézet gazdagodott Foglár

⁶ GOROVÉ László: *Eger városának története*. Eger, 1876. 205.

⁷ LÖFFLER Erzsébet: *Eger város jogi helyzete a török kiűzésétől 1854-ig*. In: *Agria XVIII*. Eger, 1981. 49.

⁸ Az intézmény jelenlegi elnevezése: Egri Hittudományi Főiskola

⁹ A továbbiakban az intézményesített papnevelés történéseiből néhány számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd BOZSIK Pál: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*. Eger, 1910. (a továbbiakban: BOZSIK, i. m.)

¹⁰ Részletesen erről lásd BITSKEY István: *Telekessy István egri püspök könyvjegyzéke 1699-ből*. = *Magyar Könyvszemle* (124.) 2008. 4. sz. 443–449.; A könyvjegyzékek kiadása: *Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740*. Sajtó alá rendezte Bajáki Rita, Bujdosó Hajnalka, Monok István, Viskolcz Noémi. Szerk.: Monok István. Bp., 2009, OSZK (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13/4) 170–173.

¹¹ A jezsuita rend vezette be a hitvitatan, a vitás hittételek, azaz kontroverziák tanítását. Egerben 1719–1754 között folyt e tárgy oktatása. Részletesen erről lásd BOZSIK, i. m. 79–80. Fogalom-

György 2500 Ft-os alapítványával, amelynek kamataiból fizetett „canonjog”¹² tanár a harmadik, a jogi tanszék megalapítását eredményezte az intézetben.

Barkóczy Ferenc püspök a bécsi teológiai kar 1752-ben indított reformját mintául véve átmodernizálta az egri képzést. A kidolgozott „*Reformatio Scholae Episcopalis Agriensis*”¹³ az intézmény működését meghatározó tanterv az alapelveket, a tanrendet, a tankönyvek listáját is magában foglalja.

A változás lényege: a Szeminárium alapításától az oktató munkát a „Ratio Studiorum” szabályzata szerint folytató jezsuiták kiszorítása az egri papnevelésből, egyúttal gyakorlatiasabb képzési és spirituális nevelési módszer megteremtése az intézményben. Az 1754-ben kezdődő átszervezés eredményeként novemberben 5-én megnyílt a teológiai iskola.

A Szeminárium első teológuskanonoka¹⁴ Ambrosovszky Mihály 1754-től 1772-ig töltötte be a tisztséget. 1756-tól bevezették a héber nyelv oktatását, majd a bölcséleti stúdium indult meg.

1760-ban megtörtént a kassai Szeminárium egribe olvasztása. A Kisdy-féle intézmény felszámolásával végérvényesen Eger vált a hatalmas egyházmegye papnevelő központjává¹⁵. Miután Eszterházy Károly püspök a Líceum felépítésével az egyetemi szintű oktatás feltételeit is megteremtette, az épületbe 1774 novemberében átköltözött a Foglár-Collegiumból a teológiai, jogi és a bölcséleti iskola. A pesti központi Szeminárium felállításáig ez az épület volt a teológiai előadások helyszíne.

II. József a központi állami szemináriumok felállítását kimondó rendeletével az egri egyházmegye papnevelését is megszüntette. A visszatelepülést követően 1790 ősztől indult újra a teológiai oktatás. A püspök halála és az azt követő évben, 1800. augusztus 23-án bekövetkezett, a Szeminárium épületét is jelentősen megrongáló tűzvész visszavetette a fejlődést. Mindehhez hozzájárult: 1804-ben VII. Pius pápa a szatmári és a kassai püspökség felállításával három részre tagolta az egyházmegyét, a javak (a Szeminárium vagyona is) háromfelé osztódtak. Az első érseket, Fuchs Ferencet korai halála (1807) után Fischer István követte az érseki székből, majd 1822 júliusától öt évig nem volt főpásztor a főegyházmegyének.

ról bővebben lásd: Heribert SMOLINSKY: *Kontroverstheologie* In.: *Lexikon für theologie und kirche*. 6. Bd. Hrsg. Walter Kasper, Freiburg im Breisgau, Herder, 1997. 334–335.

¹² Egyházbizományi alapismeretek tanára.

¹³ Érseki levéltár, 1754. Consist. Prot. okt. 5.

¹⁴ A Magyar Katolikus Lexikon a kifejezést különírással, a források egybeírással közlik. Jelentése: a káptalanban a teológiát tanító kanonok, ill. A káptalan tagjai közül a papképzés körüli feladatokkal, a Szeminárium felügyeletével megbízott kanonok, aki megfelelő anyagi háttérrel birtokában esetleg fizetett egy-egy szemináriumi tanárt, és olykor maga is tanított (lat. canonicus theologus) Részletesen erről lásd: BOZSIK, *i. m.* 103–107.

¹⁵ BOZSIK, *i. m.* 97–120.

Pyrker János László 1818-ban kinevezett szepesi püspök, 1820-tól velencei pátriárka¹⁶ 1827-ben lett a főegyházmegye érseke. Kinevezésével változás kezdődött Eger városában is. A felvilágosult szellemiségű főpap elősegítette a helyi élet szellemi fejlődésének a kibontakozását. A magyar nyelv és műveltség megszilárdítására is számos kísérletet tett.

A városban eltöltött húsz év alatt Rajziskolát alapított, megnyitotta a Líceum épületében az első magyar nyelvű tanítóképzőt (1828). Iskolareformjai mellett a magyarság műveltségének felemelkedése érdekében létrehozta az Egri Kaszinói Társaságot, amely működtette az egykori Spetz-házban 1833-ban megalapított Kaszinót. A haláláig Egerben tevékenykedő érsek főszékesegyházat is építtetett.

Munkássága révén nyitottá vált a város, jóvoltából sikerült megteremteni és fenntartani az oly fontos szellemi/irodalmi átjárhatóságot a haladó eszmék felé. A főpásztor mecénási és irodalmi szerepét értékelő Bitskey István¹⁷ nem véletlenül mutatott rá, milyen fontos volt a főegyházmegyének, de Eger városának különösen, hogy a reformkorban olyan szellemiség irányításával fejlődhetett, aki középiskolásként Székesfehérvárott Ányos Pál és Virág Benedek tanítványa volt. Innen, elsősorban a nagy klasszicista költő és történetíró Virágtól eredeztethető irodalmi érdeklődése, amely saját művekben is kiteljesedett és a helyi papnövendékeket is ösztönözte munkálkodásra. Olyannyira támogatta a kispapok publikációs terveit, hogy a Dolgozó Társaság megalakulásakor pénzdómánnyal is segítette műveik kiadatását.

A tiroli ősoktól származó német anyanyelvű főpásztor irodalmi téren a német nyelvet használta¹⁸. 1839–1841 között Kisfaludi Nagy Zsigmond – egri egyházmegyei pap, levéltáros – és Udvardy János az egri káptalan mérnöke is magyaráította az érsek köteteit. Szélesebb tömegekhez, a fordítók ajándéka révén a teológusok Olvasó Társaságához is eljutottak művei.

A Papnevelő Intézet a korabeli állami szabályozás keretein belül működött. A nemzetté válás időszakában a főpásztor intézkedései, fentebb vázolt irodalmi érdeklődése kihatással volt a Szeminárium életére. A nemzeti-népi értékek gyarapítására irányuló akarat kiteljesedhetett az iskola falain belül. A diákság és tanáraik eleven kontaktusban élhettek azokkal a törekvésekkel, amelyek a nemzet életét előbbre vinni igyekeztek, s melynek apró csírái a XVIII. század végén

¹⁶ Pátriárka a patriarchátus élén áll. EGYHÁZKORMÁNYZATI EGYSÉG VEZETŐJE. Egyházmegyei székvárosban székelő püspök. A nyugati latin rítusú katolikus egyházban a római pápán kívül külön pátriárka méltóság nem fejlődött ki, de egyes püspökök vagy érsekek elnyerhették ezt a címet. 1451-ben a Velencei politikai befolyását elismerte a pápa, felállította a Velencei Patriarchátust s vezetőjének a pátriárka címet adományozta.

¹⁷ BITSKEY István: *Eger szerepe a régió művelődésében*. In: BITSKEY István: *Virtus és religio: tanulmányok a régi magyar irodalmi műveltségről*. Miskolc, 1999. 79–84.

¹⁸ Részletesen erről lásd: CZEIGLER Ábel: *Felső Eöri Pyrker László, 1772–1847*. Budapest, 1937; KAUNITZ Lajos: *Pyrker László élete és művei*. Bp., 1896; KONCZ Ákos: *Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren*. Eger, 1892; ZIVUSKA Jenő: *Pyrker László élete és művei*. Besztercebánya, 1904;

a Seminarium Generalek-ban¹⁹ jelentkeztek, majd az 1820-as években elsősorban a református kollégiumokban és az evangélikus líceumokban, de már pár katolikus papi Szemináriumban is újra megvoltak.²⁰

A diákszervezet története a kezdetektől napjainkig

Kutatásunk rávilágított, a magyar nemzeti ügy egyház javára történő fölkarolásában a követendő példa az egi kispapok számára a pesti papnövendékek tevékenysége volt, akik már 1829-ben „Magyar Társaság”-ba szerveződtek. Igaz – mivel évekig hiányzott a működésükhöz az előljárói engedély –, hivatalosan csak az 1831 februárjában Rudnay Sándor bíboros-hercegprímás esztergomi érsekhez írt kérelemre a főpaptól május 8-i dátummal kapott beleegyező, egyúttal alapító levél alapján „Magyar Gyakorló Iskola” néven kezdhették meg a munkát.²¹ Az alapítólevélben a későbbi egyházi társulatok működésének alapjait is lerakta a főpap, az öt pontos feltételrendszer 5. pontja leszögezte: „A felügyeletet a tanfelügyelők felváltva gyakorolják.”²²

A századelőn a pestin kívül „a temesvári növendékpapok között már 1828-ban olvasó társulat és Nagyszombatban még azelőtt valami magyar társulat létezett”²³. Brisits Frigyes kutatásai²⁴ pontosították a fentieket, miszerint Nagyszombatban a kispapok Honi Nyelvgyakorló Egyesülete csak 1832. május 1-jén alakult meg.

A hazánkban újraéledő és erősödő politikai és kulturális mozgalmak hírére – fenti szerveződések nyomán és a kedvező helyi viszonyok hatására – nem véletlen, hogy az egi Szeminárium tanulóifjúsága eredményesen reagált. Megelőzve az alábbi települések papnevelő intézeteinek növendékeit – Bécs (Pázmán Intézet), Kalocsa, Székesfehérvár, Vác, Szatmárnémeti, Nyitra – 1835 decemberében társulatuk felállításával a teológusok körében ma is fennálló, önművelődést segítő diáktársaság alapjait lerakták. A növendékpapság hivatásának önképzés

¹⁹ II. József által létrehozott állami szemináriumok: Pozsony, Eger, Zágráb, majd utóbbi kettő katolikus szeminárium Pestre telepítésével felállított papnevelő intézmények, ahol a nagy létszámú diákság körében létrejöttek az első diáktársaságok (pl.: Pozsony 1785). Részletes erről lásd: BAÁN János: *A magyar növendékpapság irodalmi egyleteinek rövid vázlata*. In.: *Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája Munkálatok, 1881*, Budapest, 181–217. ; BODOLAY, i. m.; FEHÉR Katalin: *18. századi irodalmi diáktársaságaink és a sajtó = Magyar Könyvszemle* (116.) 2000. 3. sz. 378–388.

²⁰ Részletesen erről lásd: BODOLAY, i. m.

²¹ Részletesen erről lásd: SÉDA Ernő: *A központi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolájának története*. Budapest, 1874. (a továbbiakban: SÉDA, i. m.)

²² SÉDA, i. m. 40.

²³ SÉDA, i. m. 25.

²⁴ Részletesen erről lásd: BRISITS Frigyes: *A magyar irodalom története a XIX. század első felében*. Budapest, 1939. 143.

útján történő előmozdítása érdekében – a latin nyelvű oktatás kiegészítéseként – célul a magyar nyelvű irodalmi műveltség megszerzését, falakon belüli terjesztését tűzték ki.

Történeti sorrendben az alábbi szervezetekbe tömörültek a megszokott életmóddal elégedetlen növendékek: a „Theológiai Magyar Olvasó Társaság” (a továbbiakban: TMOT), ennek részeként megalapított Dolgozó Társaság; elődei mellett felállított Szavaló szakosztály; a három egyesülése révén életre keltett „Az egri hittanhallgatók Magyar Társulata” (a továbbiakban: EHMT).

Az EHMT-t alapították újjá 1861-ben „Az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Társulata” (MEI) néven Bartakovics Béla érsek jóvoltából. 1910-ben került sor szakosztályok – a Praktikus, a Spekulatív teológiai és a Szociológiai – felállítására. Az első világháború alatt és az azt követő években részlegesen hol működött, hol szünetelt a társulat. 1919 decemberétől indult újra eredeti formájában, de szakosztályok nélkül. 1930-ban megalakult a Missziós szakosztály. Két évvel később egyéb szakosztályok felállítására is kísérletet tett a tagság. A próbálkozás sikertelen volt, továbbra is csak a korábban felállított Missziós szakosztály működött rendeltetésszerűen.

Az 1930-as évek közepén Szmrecsányi Miklós nyugdíjas miniszteri tanácsos tanári munkájának a hatására átalakult a társulat. Művészeti kurzusa 1935-ben a tevékenységi kör bővítésére, e miatt az alapszabály módosítására, s egyúttal névváltoztatásra ösztönözte a teológusokat. Létrejött „Az Egri Növendékpapság Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulata”. A föllendülés éveit élte a diák-társaság, 1940-ben már öt szakosztályban – Missziós, Pasztorációs, Szociális, Történeti és Egyházművészeti – munkálkodtak a papnövendékek. A háborús években is – az 1944/45-ös tanév kivételével – megtartották gyűléseiket, és már a szünetelést követő tanévben újra elindult a társulati élet.

Az állami vezetés 1952-ben bezáratta a váci Szemináriumot, onnan a papnövendékek Egerbe költöztek, és hozták magukkal saját Irodalmi Iskolájukat, a Pázmány Kört. A váci és az egri Irodalmi Iskola egy vezetés alatt való egyesítése egy 1975. május 4-i bejegyzés szerint végleg befejeződött. A változás miatt 1976 februárjában alapszabály-módosításra és névváltoztatásra került sor. Az új elnevezés „Egri Érseki Papnevelő Intézet Irodalmi Iskolája” a társulat máig tartó folyamatos átalakulásának hatására 12 év elteltével módosult²⁵.

Az 1988-as naplóban rögzítette a krónikaíró az új, napjainkban is használatos elnevezést: „Az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulata”. A névváltozás a gyökerekhez való visszatérést szimbolizálja, melyekről átfogó képet az első negyedszázad bemutatásával adunk.

²⁵ Részletesen erről lásd: PAPLER, *i.m.*

A kezdetek – Olvasó Társulat és szakosztályok

Az 1830-as évek derekán az egri kispapokban érlelődött a pesti növendékpapság magyar iskolájához hasonló, reformeszméket valló, a magyar nyelv gyakorlását számukra lehetővé tévő egyesület felállításának terve. Az előjárósághoz kérelemmel folyamodtak, amelynek benyújtására vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk. Birtokunkban van viszont Kovács Mátyás rektornak a bölcsészek prefektusával²⁶, Kovácsik Józseffel közösen 1835. december 19-én kiadott latin nyelvű alapító okiratának eredeti szövege, miszerint a társaság célul a „közköltésen vett magyar könyvek által a honi nyelv s literatura tanulását s mindenemű hasznos ösméretek megszerzését tűzze ki”²⁷. Az előjáróság – hasonlóan más egyházmegyében alapított társasághoz – a társulat tevékenységét az olvasásra korlátozta.

Az alapítás dátumát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az „utolsó pillanatban” kapott engedélyt az egri kispapság, hiszen 1836-ban a Helytartótanács Magyarországon betiltotta a diáktársaságokat.²⁸ Kutatásunk bizonyította, az egri előjáróság nem szüneteltette a helyi szerveződést, így az a tény, hogy az 1840-es évek elején a hatóságok a reformeszmék hatására kénytelenek voltak újra engedélyezni e szerveződések, az egri társaság működése szempontjából kevésbé lényeges momentum.

A felvilágosodás térhódításával induló nyelvművelő mozgalom reformkorba átnyúló, a magyar nyelvű kultúra szabad ápolását célul kitűző diáktársulataira jellemző: önkéntes alapon szerveződtek az alaptörvényeknek megfelelően, a tagság rendelkezett a jogairól és kötelességeiről, gyűléseikről jegyzőkönyvet készítettek. Az egri teológusok társulata is a fenti mechanizmussal működött, alapszabályukat – amennyire a helyi viszonyok engedték – a pesti társaság mintájára készítették el. Első nagygyűlésükön (1835. december 26-án) a tisztikar megválasztása mellett a rendszabályok kidolgozásával megbízott bizottság is fel lett állítva. E bizottság döntésképtelensége miatt a 3. kisgyűlésen, 1836. április 10-én a titoknok, Laszlavik Károly által benyújtott alaprajztervezet került felterjesztésre s elfogadásra.

Alapításkori a taglétszám 40 fő volt, közöttük 2 negyed, 15 harmad, 11 második és 12 első éves teológushallgatót találtunk.²⁹ A tagság anyagi kötelezettséggel járt. Részvényes taggá váláshoz első évben 2, következőkben 1-1 Ft-ot voltak kötelesek befizetni a pénztárba. Alapításkor részvényes lehetett valamennyi

²⁶ Katolikus Papnevelő Intézetekben a növendékek tanulmányi felügyelője.

²⁷ *A Theológiai Magyar Olvasó Társaság Jegyzőkönyve*. 1835/36. I. nagygyűlés. 5. Kézirat (Egri Hittudományi Főiskola) (a továbbiakban: TJK)

²⁸ Részletesen erről lásd: FÜLÖP Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Budapest, 1978. 138.

²⁹ TJK 1835/36. I. nagygyűlés. 7.

teológus, de 1839 őszén az Előljáráóság az újoncokat kizárta a tagok közül. A bölcsészethallgatók sem lehettek tagok, közülük a két éves képzést követően a teológusi pályát választók kerülhettek be a társulatba, s az aláírási ív önkéntes szignálásával váltak részvényesekké.

1843 őszén, az első nagygyűlés döntött a tiszteletbeli tag státusról. A cím azon végzett növendékpapokat illette, akik tanulmányaik alatt végig a társulat tagjai voltak. E státussal bírók a gyűléseken továbbra is részt vehettek, de szavazati joggal nem rendelkeztek.

A társulat a tanulmányi felügyelő ellenőrzése alatt állt, de „saját kebeléből” választott elnök vezetésével és egyéb tisztségviselőkkel működött. A kezdetektől a diákmozgalom pártfogója a Szemináriumba 1835-ben helyezett prefektus Kovácsik József, a papnevelő intézet későbbi aligazgatója, 1854-től rektora. Sokat tett a kispapok szervezetéért, támogatta munkájukat nemcsak tanácsokkal, adományokkal is. Így emlékezett meg róla az utókor: „könyveket ajándékoz, pályadíjul aranyat és könyveket tűz ki”³⁰. Végrendelétében 200 Ft-ot hagyományozott³¹ rájuk.

Az iskolai keretek miatt a társulat tanévenként újjáalakult. A rendszeresen III. és IV. éves teológushallgatókból álló tisztikar megválasztására a tanév utolsó, júliusban megtartott nagygyűlésén titkos szavazással került sor. Az első tisztikar összetétele: elnök, titoknok – elnevezése 1840. július 19-től jegyző –, pénztárnok, könyvtárnok. Későbbiekben a társulat működése újabb tisztségviselő, az ellenőr poszt beiktatását igényelte. Az alább közölt tisztikar-lista³² (lásd 1. táblázat) tanévenkénti bontásban megőrökíti mindazokat, akik a rendszabályok helyes és pontos betartása fölötti őrködtek.

Tanév	Elnök	Titoknok/Jegyző	Könyvtárnok	Pénztáros
1835/36	Stészel Ferencz	Laszlavik Károly	Laluhay Pál	Füzy Ferencz
1836/37	Venczely Mihály	Laszlavik Károly	Mester István	Füzy Ferencz
1837/38	Mester István	Pázmán Alajos	Szinay József	Vosits Fridrik
			Nagyfejeő	

³⁰ SÍK, *Mindszenty Gedeon élete és költészete*. Budapest, 1910. 13. (A továbbiakban: SÍK, *i. m.*)

³¹ Részletesen erről lásd:es: Kovácsik József. = *Egri Egyházmegyei Közlöny* (5.) 1873. 19. sz. 152.

³² Az első közlés: KUN, *i. m.* 127. módosított változata, a TJK helyett a közölt névalakok eredete lásd: *Schematismus Cleri Archi-Dioecesis Agriensis*, (A továbbiakban: Schematismus) Agriae, 1835–1862.

Tanév	Elnök	Titoknok/Jegyző	Könyvtárnok	Pénztáros
			Ignác	
1838/39	Szinay József	Kovacsóczy István	Nagyfejeő Ignác	Nagy László
1839/40	Kovacsóczy István	Pájer Antal	Gyürky Antal	Ficzek Károly
		Perger János		
1840/41	Perger János	Kristofcsák Ferenc	Angyal Imre	Sporer Alajos
1841/42	Kristofcsák Ferenc	Marán János	Kozma József	Sporer Alajos
1842/43	Posonyi József	Marán János	Follmann Károly	Kassay Imre
	Marán János	Balázs Ferenc		
1843/44	Kassay Imre	Brujmann Soma	Follmann Károly	Kóburg Lajos
1844/45	Brujmann Soma	Tomanóczy Pál majd Répászky Lajos	Pataky János	Szalaga Mihály
				Ellenőr: Simon Andor

1. táblázat A TMOT tisztikara

A társulat meghatározó befolyással rendelkező tisztségviselője az elnök volt, ő hívta össze a gyűléseket, azokon elnökölt, beszédet mondott, a tanév végén beszámolt a társulat szellemi és anyagi helyzetéről.

A 33 szavazattal megválasztott első elnök Stészel Ferenc személye Ambrus László³³ szerint nem véletlen. Úgy vélelmezte, Egerben ő volt az, aki leginkább felismerte, a társasági szervezet a korszerű önművelés kiváló eszköze. Állítását a krónikaíró³⁴ is megerősítette, utalt ugyanis a társaság felállítása körül szerzett

³³ AMBRUS László: *Visszapillantás a Társulat 50 éves multjára*. 2. = Eger (24.) 1885. 53. sz. 428.

³⁴ TJK 1835/36 I. nagygyűlés. 8.

érdemeire. A közelmúltban írt tanulmányban³⁵ Szvorényi János József érdemeit emelte ki a szerző, de kutatásaink nem támasztották alá az 1835-ben még csak első éves teológushallgató meghatározó szerepét.

A titoknok (jegyző) írta a gyűléseken a jegyzőkönyveket, továbbá a tagok tudtával bonyolította a hivatalos levelezést. Az elnök távollétében a gyűléseken elnöki jogkörrel is rendelkezett. A pénztárnok a pénzügyeket, a könyvtáros az örvendetesen szaporodó állományú könyvtárat kezelte. Utóbbi feladatkör részletes tárgyalására később még kitérünk.

A rendes és részvényes tagok kis és nagygyűléseinek színhelye az „első muzaeum”³⁶, az épület első emeletén a III. és IV. éves hallgatók nappali pihenő helyisége volt. Kötelező volt a megjelenés a tanév két nagygyűlésén, ahol a társulat működésének lényegesebb kérdései kerültek megvitatásra. A jegyzőkönyvből kitérünk, hogy a kisgyűlés összehívása alkalmanként történt, határozatképesé pedig akkor vált, ha a „TMOT Alaprajza és Rendszabályai” § 4. c) 4)³⁷ teljesült, azaz a tisztkar és még 9 tag megjelent.

A kisgyűlések a színterei a „tudományos” tevékenységnek. Az első két tanévben a társulati tulajdonba került könyvek bemutatásával, szétosztásával, azok felolvasásával, az elhangzottak megvitatásával és a megrendelendő művek összeírásával töltötték az időt. 1837-ig az összejövetelek így jártak hozzá a tagság szellemi látókörének szélesítéséhez, miközben a politikai témájú vitatkozásoktól az előljárásság távol tartotta a tagokat.

Az anyanyelv ápolása a diáktársaság szívügye volt. Alakulásakor az önképzőkör az irodalomközvetítésben vállalhatott szerepet. A nyelvkérdés a nemzetremtésnek azonban csak az egyik oldala, a másik az általa alkotott irodalmi művek létrehozása. Az olvasáson túlmutató tevékenység folytatását, a pesti társasághoz hasonló munkálkodást, önálló publikálást irányoztak elő ezért már az alapítást követő harmadik tanév I. nagygyűlésén, 1837 őszhó³⁸ 5-én. Határozatuk kimondta, minden tag köteles 1-1 dolgozatot írni, év végéig a titoknoknak leadni, aki bemutatja azt az elnöknek, továbbá: „Ha valamely munka a kisgyűlés által kinevezendő bírálók szigorú ítéletét kifogta állani, felküldethetik valamely folyóiratba, de csak a szerző megegyezésével”³⁹.

A nyilvánosság elé lépésnek a lehetősége nagyon időszerű volt. Az egnik számára mintául szolgáló pesti szeminaristák már 1833-ban, majd 1835-ben is jelentkeztek „Munkálatok” című kiadványukkal, melyet a tagok legsikeresebb írásaiból állítottak össze. Egerben mindehhez nem volt még kellő számú dolgo-

³⁵ PAPLER, *i. m.* 140.

³⁶ Napjainkban a terem elnevezése: Petrinum.

³⁷ TJK 1835/36 III. kisgyűlés. 13.

³⁸ Jelentése: október.

³⁹ TJK 1837/38. I. nagygyűlés. 25.

zat, s az elkövetkezendő tíz évben, 1838–48 között is csupán 79 írás került⁴⁰ a levéltárba.

A továbblépésre, a pestihez hasonló Magyar Iskola felállítására a következő tanév nagygyűlésén tett javaslatot a tagság⁴¹. A társulat mivel kevésbé produktív irodalmi életet élt és az iskola felállításával kapcsolatos tennivalókról sem voltak ismereteik, felvette a kapcsolatot a pesti Szeminárium társaságával, és levélben kért útmutatást⁴². A válaszlevél alapján az 1838/39-es tanév III. kisgyűlésén szabályozták a dolgozatírást és bírálatkészítést. A háromtagú bírálóbizottság felállítása mellett eldöntötte a plénum, hogy a gyűlésen elfogadott dolgozatok a tagok általi használatra a gyűlés után a könyvtárban kerüljenek elhelyezésre.

Az irodalmi munka – feltételrendszere hiába volt kidolgozva –, nehezen indult meg, ezért a pesti társasághoz való csatlakozás lehetőségét is vizsgálták gyűléseiken⁴³ a haladó szellemű tagok. A terv csak terv maradt, nem történt hivatalos megkeresés⁴⁴.

A haladás iránti erősödő igény a következő tanévben rendkívüli nagygyűlés összehívását eredményezte. Az összejevetelen 1841. február 14-én „abban egyezének meg a tagok, hogy: állítsák föl egy dolgozó társaság az olvasó társaságtól egészen elkülönözve”⁴⁵.

A két hét múlva megtartott kisgyűlésen ismertetett rendszabály kidolgozásánál segédkezett az Olvasó Társulat alapító tagja Buziássy László. Egerben kezdte meg az 1835/1836-os tanévben teológiai tanulmányait, majd számunkra ismeretlen okok miatt a következő tanévet a pesti Szemináriumban újra elsőévesként kezdte, s ott is végzett. Tanulmányai során a pesti kispapok társaságában is tevékenykedett, a Munkálatokban 1839–1840 között négy cikke is megjelent. Gyakorlati tapasztalatain alapuló támogatása sok segítséget jelentett.

Az említett kisgyűlésen részt vett az Olvasó Társulat első elnöke, Stészel Ferenc káplán, és üdvözölte a szakosztályt. Több hónap elteltével, június 4-én vált csak véglegessé az új szerveződés alapszabálya, ezért a Dolgozó Társaság első gyűlésére a tanév végén, 1841. június 20-án kerülhetett csak sor.

E szakosztály működésében és javai tekintetében független volt a TMOT-tól, tagja viszont csak az lehetett, aki az anyatársulatnak is tagja volt. Felállítását előmozdította, hogy a társulat könyvtárában már 13⁴⁶ jelesebb saját munkát őriz-

⁴⁰ Részletesen erről lásd: PÁKOZDY József: *Az egri növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Társulatának 100 éves története*. 1935. In: *Munkálatok 1930–35*. II. kötet. 37. Kézirat (Hittudományi Főiskola Könyvtára, Eger) (a továbbiakban: PÁKOZDY, *i. m.*)

⁴¹ TJK 1838/39 I. nagygyűlés. 34.

⁴² TJK 1838/39 II. kisgyűlés. 33.

⁴³ Részletesen erről lásd: TJK 1839/40. I. nagygyűlés. 44.

⁴⁴ Részletesen erről lásd: TJK 1839/40. II. nagygyűlés. 46.

⁴⁵ TJK 1840/41. II. nagygyűlés. 63.

⁴⁶ TJK 1840/41. I. nagygyűlés. 61.

tek, s azok felhasználásával megnyílt a lehetősége egy, a pestihez hasonló „Munkálatok” kötet kiadásának is. Pyrker érsek 50 Ft-os adományt juttatott a munkálatok közzétételére. A terv nem valósult meg, de az egyéni munka közkinccsé tétele – dolgozatok írása, felolvasása, azok tagság általi értékelése – vitte előre az önképzőkört célja megvalósításában.

A Dolgozó Társaságot 19 teológus alapította meg. A következő években taglétszáma csökkenő tendenciát mutatott, hiszen 1841/42-ben a 26 társulati tagból 15 fő, a következő tanévben 1 fő, azt követően 18 fő vallotta csak magát dolgozónak. Ez utóbbi tanév I. nagygyűlésén vetődött fel a szakosztály alapszabályainak módosítása iránti igény. Nem rögzítette a jegyzőkönyv vezetője név szerint a javaslattevőt, aki szerint társai „cselekszenek, mint nekik tetszik, s ajánlá: hogy a társaság törvényei újra kidolgoztassanak”⁴⁷, és segítse az új szabályozás a dolgozó tagokat. Ugyanezen az ülésen tovább tagozódott az Olvasó Társaság, felállításra került a Szavaló szakosztály. Elnöki jogkörbe rendelték⁴⁸ a felszólalások rendjének megállapítását, a sorrendiség betartatását.

Az 1843/44-es tanévben az alapszabály módosítása nélkül a tagság javaslatára változott az ülések rendje. Az indítványt a II. nagygyűlés fogadta el 1844. január 7-én, amely szerint háromhetente tartandó összejövetel, elnevezése rendes gyűlés, e mellett felállításra került a rendkívüli gyűlés intézménye is. A 7. rendes gyűlés elhatározta: „a szavallók ... szavaljanak, ... így többé nem olvasunk”⁴⁹.

A következő tanévtől, 1844 őszétől a „rendes” jelzőt elhagyva csak a „gyűlés” szót használták a krónikairók a jegyzőkönyvekben, melyek már a pezsgő életéről árulkodnak. Saját írások, fordítások felolvasása, azok bírálati mellett rendszeresen 2-3 szavallat is gazdagította az összejöveleket. A fentiek igazolják, hogy jól működött a Szavaló szakosztály. Ez az időszak az egri önképzőkör virágkora volt, s e helyütt is – mint más korokban általában – a nemzeti és az irodalmi ébredés először a költészetben nyilatkozott. Tárkányi (diákkorábban Viharina) Béla, Pájer Antal, Mindszenty Gedeon írói-költői gyakorlata részben az önképzőkörből nőtt ki, s új korszakot nyitott a magyar szakrális líra történetében. A társulattól kikerülő jeles alkotók kapcsán az utókor máig a legirodalombbknak aposztrofálja az egri társaságot.

A haladó szellemiség, az egri társulat aktivitásának további bizonyítéka: a pesti diákszervezet levelező tagja volt 1843-ban a II. éves egri teológusnövendék, Brujmann (Benőfi) Soma is. Lényeges ismételt megemlíteni a pesti növendékpapság társaságának a szerepét, amely megalapításától a levelező-vidéki tag intézményének megteremtésével összefogta a munkálkodásra törekvő papnövendékeket.⁵⁰

⁴⁷ TJK 1843/44 I. nagygyűlés. 94.

⁴⁸ Részletesen erről lásd: TJK 1843/44 I. kisgyűlés. 95.

⁴⁹ TJK 1843/44 7. Rendes gyűlés. 99.

⁵⁰ Részletesen erről lásd: SÉDA, *i. m.* 49.

Egységbe tömörülés, szünetelés és az újjáalakulás

Az egyre gyakoribbá váló összejövetelek „komfortosabb körülményeket” igényeltek. Kérését így fogalmazta meg a tagság: „egy különös szobára elkerülhetetlen szükség van”⁵¹. Kérésük meghallgatásra talált, s a XI. gyűlés legfontosabb bejelentése volt: az előjáróság átad egy olvasó szobát az önképzőkörnek⁵². A társulat szervezettségét mutatja, a bejelentéssel egy időben a tagok hozzáláttak a törvények kidolgozásához, hogy „az ajándokkal össze csatolt föltételek meg ne sérthessenek.”⁵³ A helyiség megnyitása 1845. március 24-én, ünnepélyes keretek között a prefektus jelenlétében történt, aki „lelkesen buzdítá társulatunkat a munkásságra, különösen ajánlja a tudományos vitatkozások rendes gyűlésekeni gyakorlatát”⁵⁴.

A 1845. május 18-án a XV. gyűlésen a társaság helyzetének értékelésekor kibontakozott vita során az elnök, Brujmann Soma kijelentette: „társulatunk olvasó, dolgozó és szavaló tagokra oszolván süketen nem működhetik”⁵⁵. Véleményét, hogy a szétagolódás már a működés rovására menne oszthatták társai is. Bizonyítja kijelentésünket a szakosztályok egységbe tömörítése, amely az elnök javaslatára az adott gyűlésen megtörtént. Megalakult „Az Egri Hittanhallgatók Magyar Társulata”, jelmondata „Isten és Haza” lett. A szervezet hivatalos jellegének megerősítését célozta az elkészített pecsétnyomó, aminek közepére a jeligét, alá a társulat kezdőbetűit írták.

Kutatva a változás hátterét, megállapítottuk, hogy nem volt véletlen az áttörés időpontja. A korábbi években a tagság csak helyben munkálkodott. A változáskor viszont olyan növendék állt a társulat élén, aki 1843-ban levelező tagként működött a pesti társulatban. Rajta kívül Irodalmi Iskola működtetésében sem elődeinek, sem kortársainak nem voltak személyes tapasztalatai. Gondoljuk, ennek birtokában ismerte fel, az egri szervezet keretei alkalmatlanok a megfelelő munkálkodáshoz.

Amennyiben a késlekedés hátterét vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hozzájárulhatott ahhoz az előjáróság is. Az „állami felügyelet” elvárásainak meg kellett felelnie a Papnevelő Intézetnek, ezért arra törekedtek, hogy a növendékeket minél távolabb tartsák a haladó magyar közélettől. A kispapok tevékenységének korlátozására irányuló törekvés nem jelentette például a reformeszméket terjesztő könyvek és folyóiratok teljes körű kizárását a diáktársaság könyvtárából⁵⁶.

⁵¹ TJK 1844/45 I. gyűlés. 108.

⁵² IX–XI. gyűlést a krónikáiró nem datálta, a XII. gyűlés időpontja ismert, ebből tudjuk, február 17. előtt rendezték meg.

⁵³ TJK 1844/45 XI. gyűlés. 114.

⁵⁴ TJK 1844/45 XIII. gyűlés. 115.

⁵⁵ TJK 1844/45 XV. gyűlés. 116.

⁵⁶ Részletesen erről lásd: KUN, *i. m.* 73–112.

Mindezek mellett az is lényeges momentum, hogy a Helytartótanács 1845-ben ismételt tiltó parancsa ellenére e helyütt engedte az előjáróság a kispapok működését, s amint később még kitérünk rá, igen intenzív munkálkodás folyhatott.

A tiszavirág életű, csupán 3 éven keresztül tevékenykedő társulatról, alapításakor megalkotott kilenc oldalas alaprajza⁵⁷ az egyetlen korabeli forrás. Célként a „vallásos szellemtől vezéreltetett elme s nyelvbéli művelődés”⁵⁸ gyakorlását határozták meg. Az elődtársulatéhoz képest rendszerezettebb és csak néhány érdemi változtatást tartalmazó iratban a tagságot, és a tisztviselőket általában illető „teendők” és „tiltok” sorát a harmadik fő részben a tisztviselőket különösen illető szabályok tíz pontja követi. Az öt funkcionáriusra vonatkozó rendelkezések után összefoglalták (az alábbi sorrendben) a könyvtár, pénztár, gyűlések, munkálatok, tisztválasztás szabályait. A társulat ünnepélyének évenkénti megrendezésével kapcsolatos tudnivalókkal zárul a szabályzat.

A feladatkörök tekintetében változott a helyettesítés rendje, az elnök helyettesítésére az ellenőr lett felhatalmazva. Szigorúbban szankcionálták a dolgozat-készítési kötelezettség be nem tartását is, olyannyira, hogy nem teljesítése – a pesti szabályokkal megegyezően – kizárást vont maga után. Drágult a részvény megváltása, első évben 5 Ft-ra, a további években 3 Ft-ra módosult a fizetendő tagdíj.

A tagság feltételei nem változtak, részvényes tagok a hittanhallgatók lehettek, ide nem értve az újoncokat. A társaság továbbra is háromhetente tartotta meg rendes gyűléseit a második emeleti „Olvasdában”, s mivel e helyiség kizárólagosan a teológusoké volt, kimondták: a csendháborítókat bárki a tagság részéről rendre utasíthatja. Az elsőévesek továbbra is felmentést kaptak az egy nagy vagy két kisebb vallásos tárgyú munka elkészítésének kötelezettsége alól. A dolgozat-elbírálásra továbbra is 3 személy volt jogosult.

A három év történéseiről az alábbiakat tudjuk: „A tagok példás buzgalommal fogtak munkához; olvastak; tanulmányoztak; fordított és eredeti dolgozatok felolvasásával, kölcsönös bírálatokkal, s érdekes vitatkozásokkal élenkíték a három hetenkint megtartani szokott rendes, és gyakorta összehívott rendkívüli gyűléseket”.⁵⁹

A tisztikar (lásd 2. tábl.) érdekessége, hogy az utolsóban tevékenykedett a jeles papköltőként ismert Mindszenty Gedeon⁶⁰, aki 1844-ben kezdte meg teológiai tanulmányait, s már ekkor bekapcsolódott a TMOT munkájába. Másodéves teológusként 1845-ben „Zsenge Mutatványok” címmel kéziratos lapot szerkesz-

⁵⁷ A továbbiakban az alapszabályból néhány számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: TJK 122–130.

⁵⁸ TJK 123.

⁵⁹ AMBRUS László: *Visszapillantás a Társulat 50 éves multjára*. 3. = Eger (25.) 1886. 4. sz. 25.

⁶⁰ Részletesen róla lásd: SÍK, *i. m.*

tett, amely az Elöljáróság elismerését is kiváltotta, s két értekezésével (A lelki-pásztor; Jézus jelleme) egyházmegyei irodalmi pályadíjat is nyert.

Tanév	Elnök	Jegyző	Könyvtáros	Pénztáros	Ellenőr
1845/46	Répászki Lajos	Pöstényi István	Pataky János	Dankó Mihály	Szalaga Mihály
1846/47	Pöstényi István	Elefánty János	Pelle József	Dankó Mihály	Gobády János
1847/48	Elefánty János	Pokora József	Pelle József	Erős Gedeon	Repsik Menyhért
		Főjegyző: Mindszenty Gedeon	Kis Mátyás	Zsiga Móricz	Kuklenik János

2. táblázat EHMT tisztikara

Az 1848-as események hatással voltak az egi papnevelde diákságára is. Március 19-én az egi népgyűlésen a Társulat főjegyzője, Mindszenty Gedeon saját verseit szavalta el. Az önképzőkör megmaradt 99 Ft-os tőkét a tagság május 25-én megtartott gyűlésén felajánlotta a forradalom megsegítésére. Tisztviselő-választásra ekkor már nem került sor.

A történelem vihara a többi társulatéhoz hasonlóan elsodorta a tagokat. A kispapok nagy része bevonult honvédnak, majd a forradalom leverését követően a kedvezőtlen politikai helyzet miatt 13 évig, 1861-ig szüneteltetni volt kénytelen működését az egi önképzőkör.

A 13 év történéseiről a pénztárkönyv – igaz csupán az 1850–52 közti időszakból és 1858-ból – tartalmaz bejegyzést. Ezen irat igazolja, hogy az elöljáróság óvta az önképzőkör szellemi vagyonát, mindeközben lehetővé is tette a növendék- és a végzett papságnak a könyvtár további használatát. A bevételi adatokból megállapítottuk: volt igény a könyvtárra. Az állomány használatát igazolja: az 1850/51-es tanévben 25 Ft 59 kr, a következőben már 55 Ft jövedelem keletkezett a részvényekből⁶¹. Ez az összeg a könyvtár építését szolgálta. A kiadások között a „Katholikus Néplap” és a „Családi Lapok” előfizetésére utaló adatokat találunk.

Az ismeretlen krónikaíró utolsó bejegyzése az új könyvtárhasználati díjazást rögzítette: „A Magyar Olvasó Társulat könyvtára részvényesei 1858.-ik évtől,

⁶¹ A pénzügyi adatok részletesen lásd: *Teológiai Magyar Olvasó Társaság Pénztárkönyve.* (a továbbiakban: TPK)

míg az illető növendékpap utódaink jónak vélik lenni 30 pert, azaz újpénzben 50 px-t tartoznak a könyvtár pénztárába fizetni évenként”⁶². E díjazás maradt a társulat újjáalakulásig, 1861-ig, amikor is Koválcsik József rektor és Stephanovszky Sándor aligazgató jóvoltából – elődeihez képest megváltozott céllal – megalapított „Az Egri Növendékpapság Magyar egyházirodalmi Társulata”⁶³.

Az új társulat célja az önképzés és az egyházi tudományokban való előrehaladás lett, ahogy azt alapszabályuk 1. §-ában olvashatjuk „növelde által igénybe nem vett idős jeles egyházirodalmi művek olvasása, tanulmányozása, majd hasonszellemű, részint eredeti dolgozatok, részint fordítmányok képzése ... A társulata ezen céljával nem ellenkezik a jól megválasztott világi tudományos munkák megszerzése és olvasása, de ezt a társulat másod rendű dolognak fogja tekinteni”. A MEI első elnöke Luga László, első könyvtárosa Vilcek Jakab volt.

Az Olvasó Társulat gyűlés- és könyvtárterme

A működését Olvasó Társulat néven megkezdő diákszervezet gyűléseinek színhelye kezdetben az „első musaeum” volt. Ez az első emeleti nappali helyiség korábban is a kispapok szabadidős tevékenységére szolgált⁶⁴, az intézeti könyvtárból kikért dokumentumokat ott olvasták. E gyűjteményből még a vakációra is kölcsönözhetek a diákok, tudjuk ezt azon iratból, amelyben a könyvtári rend fenntartása végett Barkóczy püspök szabályozta a könyvtáros feladatait⁶⁵. Albert Ferenc szerint⁶⁶, a papneveldeből átkerülő 271 munka 717 kötetben a Főegyházmegyei Könyvtár egyik alapjának tekinthető ugyan, de innen – bár Eszterházy nyilvános könyvtárnak szánta –, a kölcsönzést nem engedélyezte a főpásztor.

Több könyvtár is állt tehát az egri kispapok rendelkezésére, de szükségük volt saját bibliotékára. A fenti gyűjtemények ugyanis még kevésbé szolgálták a műveltség- és a nemzeti tudatnövelés igen fontos részének tekintett új magyar nyelvű irodalom megismerését. Az Olvasó Társulat célja, az olvasás útján való szellemi önképzés – mindeközben a magyar nyelv és irodalom ápolása és műve-

⁶² TPK 19.

⁶³ A továbbiakban a MEI történeiből néhány számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: *Az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Társulatának jegyzőkönyve, 1861–1880.* (a továbbiakban: MEI JK)

⁶⁴ Részleteiről bővebben lásd: DOLHAI Lajos: *A szeminárium könyvtárának története.* In: *Emlékkönyv a 300 éve alapított Egri Hittudományi Főiskola jubileuma alkalmából.* Eger, 2004. 133–134.

⁶⁵ Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Kézirattár. U.1.6. 114. (a továbbiakban: EFKK, *i. m.*) ; v.ö. KISS Péter: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története.* In: *Agria XXXVII.* Eger, 2001. 222. (a továbbiakban: KISS, *i. m.*)

⁶⁶ ALBERT Ferenc: *Az egri érsekmegyei könyvtár.* = *Eger* (2.) 1864. 15. sz. 113.

lése – megvalósításához alaprajzában kimondta: „könyvtárát a közkölségen megszerzett s más nemesen megajánlott könyvek nevelik”⁶⁷.

Az állomány nyilvántartásának vezetésére alkalmas „könyv” beszerzéséről és egy almariom megrendeléséről 1836-ban a 3. kisgyűlés döntött⁶⁸. Az állomány gyarapodásával szükségessé vált a könyvek kényelmesebb elhelyezése, ezért az 1844. március 10-i gyűlésen az almariomba egy deszkapolc megrendeléséről határoztak⁶⁹. A dokumentumok elrendezésére, s magának a könyvszekrénynek az elhelyezésére utaló adatokat nem találva gondoljuk, hogy azt a gyűlések helyszínül szolgáló teremben tárolták.

Az 1844/45-ös tanévben az Elöljáróság segítségével megvalósuló, március 24-én felavatott saját olvasó helyiségbe már behelyezhette a könyvtárlóként funkcionáló almáriomot a társaság. Még II. József uralkodása idején az épület 3. emeletén kialakított 40 cellából álló cellasor végén – a folyosó Bródy Sándor utcára néző részében – található termet kapta használatra a diákság.

Az olvasószoba kulcsa azonban nem volt a társulat tulajdonában, azt a prefektus őrizte. Fentieket igazolja az 1845-ös alapszabály Elnöki feladatok f) pontja: „kinyitja az olvasdát, s midőn tanulásra csengetnek bezárja s a kulcsot a hittanhallgatók felügyelőjéhez viszi”⁷⁰.

Az alaprajz Olvasda használatára vonatkozó szabályai közt összefoglalták a viselkedési szabályokat. A megszegésekor kiróható büntetésekről és a bútorzatban tett kár megtérítéséről is rendelkeztek⁷¹.

A szünetelés 13 évében valószínűleg nem változott e helyiség funkciója, hiszen a könyvtárát használhatták a részvényesek. A társulat újjáalakulása után az Elöljáróság 1861 decemberében a tagság kérésére a gyűléstermet olvasóteremmé minősítette. A történeti hűséghez tartozik, hogy 1861-ben a könyvtárát igen lepusztult állapotban találták a teológusok. Rendezésre szorult, igazolja ezt az a köszönetnyilvánítás, melyet a III. gyűlésen Bartalos Gyula és Kollár Béla részére a könyvtár rendbe tétele kapcsán jegyzett fel a krónikaíró⁷².

Az állomány is restaurálásra szorult. A könyvtárnok javaslatára 50 darab könyv bekötetéséről, egyúttal a költségek csökkentése végett a csonka és a többedik példányok elárverezéséről született döntés.⁷³ A könyvtár rendbe tételére irányuló törekvés további intézkedést tett szükségessé: 1862 januárjában további „15 ft-ot áldoztak”⁷⁴ kötetésre. E beruházások rámutatnak: a MEI öröksége,

⁶⁷ TJK 1835/36 III. kisgyűlés. 13

⁶⁸ TJK 1835/36 III. kisgyűlés. 14.

⁶⁹ TJK 1843/44 8. rendes gyűlés. 99.

⁷⁰ TJK 125.

⁷¹ Részletesen erről lásd: TJK 124.

⁷² Részletesen erről lásd: MEI JK 1861/62 III. gyűlés. 30.

⁷³ Részletesen erről lásd: MEI JK 1861/62 III. gyűlés. 33.

⁷⁴ MEI JK 1861/62 VII. gyűlés. 35.

kicsi, de értékes könyvtárak állagmegőrzése az utódoktól sok áldozatot követelt, költségvetésüket jelentősen megrhelte.

A MEI működése első évében intenzíven megindult a könyvtári élet. A régi-új terem szolgálta az olvasni vágyó tagokat, s szolgálja ma is, igaz, a könyvgyűjtemény napjainkban már az intézményi nagy könyvtárban az első emeleten található.

A könyvtárnok szerepe

A diákszervezet megalapításától kezdve tisztikarának tagja volt a könyvtárnok. Az első alaprajzban feladatkörét az alábbiakban határozta meg a társulat: „a) a társulat könyveire fölvigyáz. b) a pénztárnok mellé ellenőrül rendeltetik, ki a pénztárt ezzel kettős zár alatt őrzi a bevételről és kiadásról együtt gondoskodik. c) az elveszett vagy bemocskolt könyvek terhe, a károsítót nem tudva – rajta nyugszik. d) egy a végre készült könyvbe a társaság minden közköltségen szerzett vagy ajándékozott könyveit fel fogja jegyezni”⁷⁵.

Az egyesülés utáni 1845-ös rendszabály a) és e) pontja megegyezik a fenti a) és c) ponttal. A b) pontja könyv helyett jegyzőkönyv vezetésére kötelezte a könyvtárnokot.

Az Olvasó Társulat működése során a könyvtár használatának szabályozásakor hozott rendelkezésekkel⁷⁶ bővült a könyvtáros feladatköre. Megegyezik ezzel az EHMT alapszabályának d) pontja: „ az társulathoz tartozóknak csak nyugtatóvány mellet adand ki könyvet melyre a napot is felirandja s ha valakinél egy honapnál tovább volna a vissza adásra sürgeti.”⁷⁷

Az 1845-ös rendszabály kimondta továbbá: „c) az társulaton kívül könyveket kinem adhat. f) az Olvasdaban könyv lajstromot tartand.”⁷⁸

Szerepe az Olvasó Társaság megalakulását követő 2-3 tanév összejövetelein igen jelentős volt. Az első években a gyűléseken intenzív könyvtárépítés folyt, ahol a titoknok, az elnök vagy maga a könyvtárnok ismertette a gyarapodást, ajánlott beszerzésre érdemes műveket. A tényleges megrendelés – más társaságok gyakorlatának is megfelelően – a Papnevelő Intézet előljáróságának engedélyezése után történt.

A nyugtával történő kölcsönzéssel létrejött az a kölcsönzés-nyilvántartás, amit a könyvtárosnak folyamatosan ellenőriznie kellett, s a megszabott határidő (egy hónap) leteltével vissza „kívánhatta” a dokumentumokat. A kölcsönzési nyilvántartás létét, a szabályszerű kölcsönzést alátámasztja az a tény, hogy sehol

⁷⁵ TJK 1835/36 III. kisgyűlés. 12.

⁷⁶ 1837 júliusától bevezetésre kerül a nyugtatóvány ellenében történő kölcsönzés, melyre az 1838/39 I. nagygyűlés határozata alapján az átvétel napja is ráírandó.

⁷⁷ TJK 1844/45. 127.

⁷⁸ U. o.

nem található a jegyzőkönyvben ez irányú elmarasztalás, lett légyen szó bármelyik könyvtárosról is.

Minden tanévzáró nagygyűlésen a könyvtárnok köteles volt beszámolót tartani. Számot adott az állományról, egyúttal átadta azt „egy olly részvényes-tagnak, ki helyben marad, számadás terhe alatt”⁷⁹. Fenti döntést módosította az 1837. július 23-i nagygyűlés: „a könyvtár kulcsa a könyvtárnoknál marad.”⁸⁰ E tisztújító nagygyűlésen megválasztott Szénay József hivatalát és az állományt is átvette, de gondoljuk nem kellőképpen gondozta, s ez a tény vezetett a lemondásához. Könyvtárnok lemondására példát sem előtte, sem a későbbi években nem találunk.

A könyvtár rendben tartatása az önképzőkör számára kiemelt feladat volt. 1839 őszén vetődött fel a könyvtárosi beszámoló ellenőrzésének a szükségessége. A háromtagú bizottság a számadást átnézve hitelesítette a könyvtáros ciklus végi beszámolóját. E gyakorlat folytatódott a későbbiekben is, a bizottsági ellenőrzések 1840, 1841, 1842 és 1843 nyarán a könyvtárat jó karban levőnek találták. 1844 júliusában az állapotfelmérésnél azonban a megbízott választmány hiányosságot talált. A hiányzó Fáy András kötetért a felelősséget a pénztárnok magára vállalta.⁸¹

A könyvtár mellett a pénztárban is feltárt hiányosságok elkerülését célozta a bizottságok mellett 1844-ben a második gyűlésen felállított „Ellenőr” intézménye. Feladatkörébe tartozott a könyvtáros és a pénztárnok munkájának a folyamatos ellenőrzése és a precízebb nyilvántartásra ösztönzése: „mind a pénz, mind a könyvtárnokkal külön jegyző könyvet visz, a könyvtárnokot a gyűlésig megrendelt könyvek meghozatalára szorgalmazza és a meghozatott nemkülönben más egyesek vagy többek által adományozott könyveket az Ellenőr jelenlétében, veszi föl.”⁸²

Az önképzőkör vagyontát, a könyvtárat a legtöbb könyvtárnok elhivatottan őrizte, és igyekezett úgy gondozni, hogy az utódok számára minél teljesebben hozzáférhető maradjon. E célból lett 1842. január 2-án megválasztva az a könyvtárnokkal együtt négytagú választmány, amely a „kijátszandó s bekötendő könyveket” volt hivatott megvizsgálni. A jegyzőkönyv oldalain ez volt a gyűjtemény állagmegőrzésére irányuló első intézkedés. A kötetés megrendelését viszont csak a pénztárkönyv lapjai igazolják.

A január 6-án múlva megtartott gyűlésen az alábbi könyvek kerültek „kiját-szásra”, azaz eladásra: Czente István: *A bölcselkedő magyar polgár*; Széchenyi István: *Néhány szó a lóverseny körül*; *Utasító az 1832/6. évi törvényczikkhez*. Bevétel ebből összesen 13 Ft 5 kr volt. Eladásra kerültek továbbá a *pesti növen-*

⁷⁹ TJK 1835/36 II. nagygyűlés. 18.

⁸⁰ TJK 1836/37 II. nagygyűlés. 22.

⁸¹ Részletesen erről lásd: TJK 1843/44 14. rendes gyűlés. 102.

⁸² TJK 1844/45 II. gyűlés. 109–110.

dékpapság Munkálatainak régi példányai, melyeket 1841 előtt közpénzen vásárolt meg a társulat, s főlegessé váltak, mivel a pesti növendékpapság Irodalmi Iskolája ajándékba elküldte az összes addig megjelent kötet egy-egy példányát. Ebből az intézkedésből arra következtetünk, hogy nem törekedtek duplum példányok őrzésére az állományban.

Az október 16-i gyűlésen a munkáját lelkiismeretesen végző könyvtáros ismét jelezte: szükséges a gyűjtemény átvizsgálása. A társulat felállított egy választmányt a könyvek állapotának az ellenőrzésére. A tagok feladata lett volna kijelölni azokat a példányokat, amelyek állapota – elszakadt táblájuk vagy kötésük – miatt indokolta az újrakötést.⁸³ Az 1843. január 22-i adatokból kiderül, a könyvtáros egyedül állította össze a listát, az erre megbízatást kapott diákok egyéb elfoglaltságra hivatkozva nem vettek részt a munkában. A jegyzőkönyvben a krónikaíró nem utalt rá, hogy a kötetés megvalósult-e vagy sem.

1844-ben a januári rendes gyűlésen újra felállított a társulat a könyvtárnokkal együtt egy választmányt az „elrongyolt vagy éppen kötetlen könyvek kiszemelésére, s határozottatott: hogy azok minél előbb kötessenek be s igazítassanak ki.”⁸⁴ A két hónapig tartó vizsgálat után elrendelték a kötetést. A pénztárkönyv kiadási adatai között a „kötetésért” címen elkönyvelt tételek jelzik, hogy a döntést tettek is követték, a kötészetre jelentős összeget fordított az önképzőkör (lásd. 3. tábl.).

A forrásokból a könyvkötő személye nem azonosítható egyértelműen. Utalást találunk kilétére a pénztárkönyvben az 1845/46-os adatok között: „Kupfer-nél”, kinek 18 Ft 45 kr-t, a következő tanévben ismét neki 20 Ft-ot fizettek. A Heves Megyei Levéltárban (A továbbiakban: HML) végzett kutatások⁸⁵ igazolták föltevésünket, a könyvkötő Kupfer Jakab egri mester volt, aki a belváros 4. fertályában tartotta fenn műhelyét.

⁸³ Részletesen erről lásd: TJK 1842/43 II. nagygyűlés. 87.

⁸⁴ TJK 1843/44 6. rendes gyűlés. 98.

⁸⁵ Heves Megyei Levéltár, Eger (a továbbiakban: HML). V-4/a/135. 38. és V-4/a/138. 44. Eger város lakosainak összeírási jegyzőkönyve. 1842/43 és 1845/46.

TANÉV	ÖSSZES KIADÁS	KÖTTETÉS KÖLTSÉGE	VÁSÁRLÁS KÖLTSÉGE
1839/40	124 ft 29 kr	5 ft 29 kr	118 ft
1840/41	72 ft 40 kr	4 ft 35 kr	65 ft 05 kr
1841/42	114 ft 55 kr	10 ft	104 ft 55 kr
1842/43	75 ft 38 kr	11 ft 30 kr	61 ft 50 kr
1843/44	162 ft 49 kr	7 ft 16 kr	126 ft 51 kr
1844/45	143 ft 25 kr	1 ft 40 kr	134 ft 55 kr
1845/46	141 ft 7,5 kr	18 ft 45 kr	115 ft 32,5 kr
1846/47	114 ft 4,5 kr	20 ft	88 ft 47,5 kr

3. táblázat Gyarapításra és köttetésre fordított költség 1839–1847

A könyvtárnok szerepének fontosságát feladatköre bizonyítja, s ennek tudatában volt a tagság már az első tisztviselő-választáskor. Igazolja állításunkat Lalahay Pál személye, aki az elnökkel együtt a IV. éves teológushallgatókat képviselte alapításkor a társulatban. A tisztikari listák (lásd. 1-2. tábl.) Schematismusokkal⁸⁶ való összevetése rávilágított, általában harmadévesek töltötték be a könyvtárnoki posztot.

A tanévenkénti újjáalakulás ellenére ugyanazt a pozíciót kétszer többen is betöltötték. Nagyfejeő Ignác könyvtárnok esete különleges, mert az 1837/38-as tanévre megválasztott Szénay József – tanévkezdéskor „helyes okból hivataláról lemondta”⁸⁷ – helyett, fentnevezett időnek előtte megválasztásra került, s társai érdemesnek találták a poszt újbóli betöltésére. A későbbi időszakban Follmann Károly már két teljes tanévben gondolhatta a gyűjteményt.

Már említettük, 1848–1861 között a szünetelés időszakában is igény mutatkozott a könyvtárra, ezért az előjáróság könyvtárnokot nevezett ki. Az állomány gondozásával megbízott személyek: az 1850/51-es tanévtől Gömör Ferenc, felszentelése után 1852 nyarától Decskey Endre. Utóbbi feladatkörébe tartozott a könyvtár rendezése és a számadás ellenőrzése is. Azt nem tudjuk, meddig töltötte be e tisztséget, s a MEI megalakulásáig utóda kiléte sem ismert.

A társaság a tanulmányi felügyelő irányításával működött. Kiss Péter⁸⁸ kutatásaiból tudjuk, hogy a Szemináriumban Eszterházy Károly püspök 1773-ban hozta létre e tisztséget, s egyúttal a feladatává tette a szemináriumi könyvtár

⁸⁶ *Schematismus*, Agriae, 1835–1849

⁸⁷ TJK 1837/38 I. nagygyűlés. 25.

⁸⁸ Részletesen erről lásd: KISS, *i. m.* 222.

kezelését is. Barkóczy püspök a könyvtáros munkakörére vonatkozó előírása⁸⁹ és a társulati könyvtárnok feladatkörének összehasonlítása több ponton hasonlóságot mutat. Közülük a legfontosabb: mivel mindketten zárt közösség tulajdonáért feleltek, egyikőjük sem volt felhatalmazva arra, hogy kívülállóknak rendelkezésre bocsássák az intézményi, illetőleg társasági tulajdont. A kölcsönzés módját illetően is azonos volt az előírás, éppen csak a visszakérés módja a szemináriumi könyvtáros esetében erősebb tartalommal bírt, neki „visszakövetelnie” kellett, míg a diákság esetében a „visszaadásra sürgetés” volt a kitétel. További különbség, csak a társulat tette anyagilag is felelőssé a könyvtárért felelős személyt, a püspök részéről ilyen kritérium nem fogalmazódott meg az intézményi könyvtáros irányába.

Könyvtárhasználati szabályok

Az Olvasó Társulat működése első évében a tagság közös megegyezéssel⁹⁰ a kisgyűlésen osztotta el a könyveket. Az alaprajz az olvasásra fordítható időt így szabályozta: „tanulásra rendelt órákban meg van tiltva a társaság könyveinek olvasása”⁹¹. Ez a szabály az 1845-ös rendszabály tagokra vonatkozó Tiltók b) pontjában⁹² is kimondatott, ahonnan az Elnöki feladatkör f) pontjából⁹³ tudjuk, a könyvtár látogatása továbbra is csak a növendékek szabad idejében volt engedélyezve.

1837-ben a júliusi záró gyűlésen hozott határozattól, amely kimondta, hogy a tagságnak jogában áll „nyugtatvány mellett a társaság könyvtárából könyveket kivenni”⁹⁴ beszélhetünk a hagyományos értelemben kölcsönzésről. Alig egy év elteltével a könyvtár használatánál visszaélés történt. Valószínűsíthető, a Szemináriumhoz, illetve a társulathoz nem kötődő személy (hogy egyházi vagy világi, nem derül ki az iratokból) juthatott hozzá a társulat könyveihez egy tag közreműködésével.

A könyvtár használatánál felmerült problémák elkerülésére született döntés⁹⁵ megszabta a kölcsönzők körét, kizárta az intézeten kívüli személyeket. Más társulatok működéséhez hasonlóan, az egi Olvasó Társulatnál is a részvényes tag státushoz kötődött ezt követően a könyv- és folyóirat-állomány használata. A fenti döntéssel egy időben született másik határozattal intézkedtek a nyugtával

⁸⁹ A továbbiakban a könyvtáros feladatköréből néhány számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: EFKK, *i. m.* 114.

⁹⁰ Részletesen erről lásd: TJK 1835/36 I. kisgyűlés. 9.

⁹¹ TJK 1835/36 III. kisgyűlés. 11.

⁹² TJK 125.

⁹³ TJK 126.

⁹⁴ TJK 1836/37 II. nagygyűlés. 22.

⁹⁵ A gyűlésen hozott döntésekről részletesen lásd: TJK 1838/39 I. nagygyűlés. 32.

történő kölcsönzés bevezetéséről, a kiadás dátumának rögzítéséről. A kölcsönzés idejét egy hónapban állapították meg, melynek leteltével a könyvtáros feladata a könyv visszakérése.

Jogtalan használatra utalt a krónikáiró az 1840/41-es tanévben is. Páran nem fizették ki a részvény teljes árát, de használták a könyvtárat. Az ehhez hasonló esetek elkerülésére a problémás tanév 3. nagygyűlésén hozott határozat kimondta,⁹⁶ csak a részvény teljes árának megfizetésével váljon a tag jogosulttá a társulat javainak (értsd ez alatt a könyvtár) igénybe vételére.

Az 1838/39-es tanév az egyik legimproktívabb időszak volt a társulat működésében. Három kisgyűlés megtartására került csak sor. A júliusi záró gyűlésen tárgyalt a tagság a szünnapokra történő kölcsönzésről, melyet végül is a két évvel korábbi állapot visszaállításával ismételen engedélyeztek a részvényes tagoknak. A könyvek száma ekkor még volt nem olyan jelentős, ezért az igazságos elosztás érdekében felállítottak egy háromtagú választmányt, tagja volt két részvényes és a könyvtárnok. Az igények összegyűjtését követő szétosztásnál figyelembe kellett venniük a társulat elosztáshoz kidolgozott alapelveit, miszerint „igazságosan, nem csak számra, hanem belbecsre is ügyelvén ítélandik el, ki milyen könyvet vihet el.”⁹⁷ Az 1840-ben hasonló céllal felállított háromtagú bizottságnak a társulat az alábbi ajánlást tette: „a kérelmezőknek a könyveket minden részrehajlás nélkül juttassák”⁹⁸. A kölcsönzési gyakorlat jó és igazságos volt, jelzi állításunkat hogy 1841 és 1842 nyarán is bizottsági döntéssel alapult a nyári kölcsönzés.

A tagság felelőtlenségét kellett, hogy megállapítsa a plénum 1842 őszen, amikor megrendült a nyári szünetre történő kölcsönzésbe vetett bizalom. A vétkes tag, Kasztovszky László az 1842/43-as tanévben II. éves teológus hallgatóként volt tagja a társulatnak, s a nyárra elvitt könyvet nem vitte vissza a könyvtárba. Az eset miatt az 1839 júliusi döntés hatálytalanításával⁹⁹ megszűnt a nyárra történő kölcsönzés. A szigorú válaszlépés oka, hogy nem őriztek duplum példányokat, költségvetésük pedig könyv pótlásához nem nyújtott anyagi fedezet. Előfordult, hogy ajándékozás révén birtokukba került másodpéldány, sőt még azt is eladták, s a befolyt összeg a könyvtár építését szolgálta.

A Szemináriumon kívülről hivatalosan jelentkező első könyvtárhasználati igény 1841-ben érkezett a társulathoz. Sávoly József plébános úr 5 pengő Ft évi részvény letétele ellenében kölcsönzési kérelemmel fordult a társulathoz. A kérelmet kedvezően bírálta el a tagság, de feltételekhez kötötte: kölcsönzési időtartam két hét, de ha a keresett könyvre igényt tart egy rendes tag is, az elsőbbséget élvez, valamint bárminemű követelés esetére a társaság teljes határozhatási jogot

⁹⁶ Részletesen lásd: TJK 1840/41 3. nagygyűlés. 68.

⁹⁷ TJK 1838/39 II. nagygyűlés. 38.

⁹⁸ TJK 1839/40 VI. kisgyűlés. 51.

⁹⁹ Részletesen erről lásd: TJK 1842/43 II. kisgyűlés. 88–89.

fenntart magának¹⁰⁰, és az „esend tetemesb rongálásokért társulatunk kárpótlást kíván.”¹⁰¹

Fenti rendelkezés olyan kölcsönkönyvtárrá minősítette a társulat könyvtárát, amely már nem kizárólagosan a kispapok önművelését szolgálta. Az állományhasználók köre később tovább bővült. 1843 őszétől¹⁰² a tiszteletbeli tagok intézményének felállításával számukra is biztosította a társulat az olvasáshoz a jogot, s a fizetés alól is felmentette őket.

Az egeri hittanhallgatók Magyar Társulatának 1845-ben hatályba lépő rendszabálya a kölcsönzés időtartamának státusfüggőségén nem változtatott, a nem tagok két hétre, a társulathoz tartozók továbbra is egy hónapra kaphatták meg a köteteket. Korlátozta viszont a társulaton kívülieknek történő kölcsönzés folyamatát. Az elnök jogkörébe emelte, de könyvet ő is csak a könyvtáros jelenlétében és nyugta ellenében adhatott ki. A könyvet kérő külső tagot mindenki köteles volt az elnökhöz irányítani, ő mérlegelte, ki kaphat könyvet, mert teljes felelősséggel ő tartozott az olvasóért. E szabály be nem tartása esetére a tagokat általában illető II. c) pontja kimondta: „az elnök megegyezése nélkül a társasághoz nem tarozóknak történő könyv kiadása alkalmával 1 pengőforint büntetést fizet a vétkes”¹⁰³.

Az elnöki jogkör kiterjesztése valószínűleg nem aratott osztatlan sikert, mert rögzítésre került, ha bebizonyosodna, hogy a döntés nem a kívánt célt éri el, felül kell azt vizsgálni.¹⁰⁴

A kölcsönzés feltételeit a gyűjtemény oldaláról is szabályozták. Az 1844 márciusi rendes gyűlésen az alábbi, egyúttal a kölcsönözhető mennyiséget is korlátozó határozat született: „több kötetes könyvek, amellyek egymással összefüggésben nincsenek csak egyenkint adassanak ki”¹⁰⁵.

Az 1845-ös rendszabályban az olvasó helyiség használatára vonatkozó rendelkezés a II. Tiltók h) pontja kimondta, tilos „az olvasdában mindennemű könyvek olvasása, mellyeket az előljároság tilalmaz”¹⁰⁶. Fentiek mellett a kölcsönzött kötetek rongálásának és a határidő be nem tartásának a szankcionálását is szabályozták.

A teológusok korábban is betartották a használat szigorú szabályait, hiszen károkozásra egyetlen precedens volt: a fentebb megemlített Kasztovszky László esete. A kispap állította, hogy a rimaszombati lelkésznek kölcsönadta, de vissza

¹⁰⁰ Részletesen erről lásd: TJK 1840/41 V. kisgyűlés. 64.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² TJK 1843/44 I. nagygyűlés. 93.

¹⁰³ TJK 124.

¹⁰⁴ Részletesen erről lásd: TJK 1844/45 XVII. gyűlés. 118–119.

¹⁰⁵ TJK 1843/44 7. rendes gyűlés. 99.

¹⁰⁶ TJK 124.

nem kapta a kötetet¹⁰⁷. A társulat leellenőrizte állítását, s végül a többedik kártérítési felszólítás után intézkedett, a kispap holmijának egy részét a kár megtérítése céljából eladta az Előljáróság beleegyezésével. A jegyzőkönyv bizonyítja, milyen türelmesek voltak növendéktársukkal a kispapok. A károkozás után közel két év elteltével, az 1844. június 9-i gyűlésen döntöttek a holmija áruba bocsátásáról!

Az állomány nyilvántartása

A könyvtáros által vezetett nyilvántartás – léte nem kérdőjelezhető meg, hiszen nincs nyoma a jegyzőkönyvben annak, bárkit is elmarasztalni lett volna kénytelen a társulat eme feladata elmulasztása miatt – nem maradt fenn. Az 1845-ös rendszabály könyvtárosi teendői „f) Az Olvasdában könyvlajstromot tartand”¹⁰⁸ alapján igazolt, készült katalógus. Megerősíti állításunkat a MEI megalakulásakor az 1861-es Alapszabály 4.§ e) 2. pontja is, ami utal a „Catalogusok”-ra, melyek vezetése továbbra is a könyvtáros kötelessége¹⁰⁹. A többes szám használatából arra is következtetünk, hogy nem egy Catalogus-jegyzék készült. Valószínűsítjük, egyik példánya kölcsönzési segítségül szolgált az Olvasdában.

Az egyesület számára társulati pecsét, könyvek tulajdonlásának megjelölésére bélyeg szükségességét – a diákszervezet fennállása óta először – 1845-ben a XV. gyűlés mondta csak ki. A pecsétnyomóról vannak adataink, 4 Ft szerepel e címen bekönyvelve a kiadások között. Bélyeg helyett bejegyzés igazolta addig a tulajdonjogot, ugyanis bizonyítottan a reformkori gyűjteményből ránk maradt kötetekben pl. a pesti társaságtól még 1845 előtt kapott Munkálatok kötetében és az 1842-ben vásárolt Kazinczy féle levelezésgyűjteményben is az alábbi beírás olvasható: „Az egri növ. pap. Magyar Társulatáé”.

1861-ben a MEI V. gyűlésén¹¹⁰ tett bejelentés „egy kerek könyvjelző” és „ovális alakú társulati pecsét” elkészültét adta hírül. Ekkortól van a tulajdonjogot igazoló jelölés a társulati könyvtár dokumentumaiban. A körpecsét közepén a társulat védőszentje „a szeplőtelen szűz Anya”, Mária neve olvasható. Az 1861-es Alapszabály 4.§ e) 8. pontja¹¹¹ kimondta, a könyvtárnok a verzóra az adományozó nevét köteles beírni.

¹⁰⁷ Részletesen erről lásd: TJK 1842/43 II. kisgyűlés. 88.

¹⁰⁸ TJK 127.

¹⁰⁹ Részletesen erről lásd: MEI JK 2.

¹¹⁰ MEI JK 1861/62 V. gyűlés. 33.

¹¹¹ MEI JK 3.

A társulat gazdálkodása és az állománygyarapítás forrásai

A diáktársaságok gazdasági működésének mechanizmusa – Bényei Miklós összegzését¹¹² alapul véve – érvényes az egri önképzőkörre is. Elsődleges bevételük a részvényvásárlással képződő pénzalap, melynek jelentős hányada e helyütt is könyvtárépítésre fordítódik, de finanszírozzák belőle a társulat működési költségeit is. (Lásd 4. táblázat) A részvénydíjat befizetők ellentételezésül használhatják a társaság könyvtárát.

Egyéb bevételt képez az állomány használata során a visszaélésért fizetett büntetés, a rongálás díja, valamint a könyvek eladása („kijátszása”). A gyarapítást szolgáló forrásképzés e módszere általánosan elfogadott gyakorlat volt a vizsgált korban is. Kijátszásra került a duplum példány, és az a mű is, amely bármi módon az állományba kerülve utólag oda nem illőnek lett minősítve. A pénztárnoki bejegyzések között az 1841/42-es tanév¹¹³ bevételi adatainál a legjelentősebb, 13 Ft az eladásból befolyt összeg.

A tagdíjak és az egyéb bevételek a kezdeti időszakban elegendő működési forrást képeztek, majd díjemelést vált szükségessé. 1840-ben a II. nagygyűlés¹¹⁴ döntött az új tagdíjról, a részvény ára 2 Ft 30 krajcárról 3 Ft-ra emelkedett.

A működést segítette a mecenatúra is. Az egyházi klérus tagjai, az intézmény és a főegyházmegye vezetői s tanárai támogatása kiterjedt a könyvajándékozásra is. A források azt nem igazolták, hogy jelentős alaptőkével segítette volna bárki a kispapok egyesülését, de arra rávilágított: az adományok speciális alkalmakhoz, ünnepekhez kötődve érkeztek.

Különleges e tekintetben a rektor, Roskoványi Ágoston 1841/42-es tanévben juttatott 25 Ft-os adománya¹¹⁵. Sajnálatos tény: az adomány célja sem valósult meg, s a támogatás ellenére nem javult a könyvtár gyarapodásának mértéke sem. Az 1839-től csökkenő beszerzési visszafogottság mélypontját az 1842/43-es tanévre tesszük, a gyűjteményépítésre fordított összeg ekkor 62 Ft volt.

A fentiek ismeretében megvizsgáltuk a társaság gazdálkodásában a bevétel – kiadás – maradvány alakulását. A 4. táblázat adataiból kitűnik, hol szinte utolsó fillérig elköltötték a rendelkezésre álló összeget, hol viszont jól gazdálkodtak, s jelentős összeget örökítettek társaikra.

¹¹² A továbbiakban a gazdálkodással néhány számonkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: BÉNYEI Miklós: *A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrendszerének alakulása*. In: BÉNYEI Miklós: *A nemzeti és polgári kultúra felé*. Debrecen, 1998. 33–38.

¹¹³ TPK 1841/42 6.

¹¹⁴ TJK 1839/40 III. nagygyűlés. 55.

¹¹⁵ TPK 1841/42 7.

TANÉV	TAGDÍJ	EGYÉB BEVÉTEL	ÖSSZES BEVÉTEL	ÖSSZES KÖLTSÉG	MARADVÁNY
1835/36	200 ft r	-----	200 ft	184 ft 35 kr	15 ft 25 kr
1836/37	117 ft 30 kr	-----	132 ft 55 kr	128 ft 01 kr	8 ft 14 kr
1837/38	112 ft 30 kr	5 ft	125 ft 44 kr	117 ft 44 kr	8 ft
1838/39	125 ft 20 kr	4 ft 30 kr	137 ft 59 kr	136 ft 21 kr	1 ft 38 kr
1839/40	117 ft 30 kr	7 ft 33 kr	125 ft 03 kr	124 ft 29 kr	34 kr
1840/41	110 ft 30 kr	1 ft 06 kr	112 ft 10 kr	72 ft 40 kr	39 ft 30 kr
1841/42	93 ft	38 ft 05 kr	170 ft 35 kr	114 ft 55 kr	55 ft 40 kr
1842/43	62 ft 30 kr	-----	118 ft 10 kr	75 ft 38 kr	42 ft 32 kr
1843/44	107 ft	34 ft 10 kr	183 ft 42 kr	162 ft 49 kr	20 ft 53 kr
1844/45	135 ft	30 ft 6 kr	185 ft 59 kr	143 ft 25 kr	42 ft 34 kr
1845/46	124 ft	1 ft 19 kr	167 ft 49 kr	141 ft 07,5 kr	26 ft 41,5 kr
1846/47	135 ft	2 ft 6 kr	163 ft 47,5 kr	114 ft 04,5 kr	49 ft 43 kr
1847/48	120 ft	25 kr	170 ft.08 kr	70 ft	-----
ÖSSZESEN	1559 ft 50 kr	124 ft 19 kr	1684 ft 09 kr	1596 ft 49 kr	345 ft 24,5 kr

4. táblázat Társulati költségvetés 1835–1848

1835–1839 között az összes jövedelem a részvényekből 555 Ft 20 kr, (lásd 4. táblázat) ebből könyvtár gyarapítására 515 Ft 20 kr fordítódott. A maradék a „könyvtár csinálásáért”¹¹⁶ bekönyveléssel a fentebb említett almáriom, azaz egy polcos üveges könyvtárolásra szolgáló szekrény elkészíttetését jelenti. A további időszak adatai (lásd 3. táblázat) alapján kimutatható: gyarapításra 1835–48 között megközelítően 1326 Ft-ot fordított az önképzőkör.

A pénztári napló adataiból megállapítottuk, a szerzeményezést terhelő hozatalbér nagy terhet jelentett a kis költségvetésű társulat számára. Ezért is nemes gesztus Joó János híres helyi rajztanár ajánlata, aki vállalta a könyvek meghozatalát, és hozatalbért sem kért érte¹¹⁷. 1844 márciusában köszönettel elfogadta ajánlatát a társaság, mely addig könyveit – azokat legalábbis, melyeket a Magyar Tudós Társaság adott ki –, Plank Ferenc révén szerzett meg. Ezt igazolta a krónikáiról a Tudománytár előfizetése kapcsán¹¹⁸ tett megjegyzésével, s erre bizonyíték Gazda István kutatása is¹¹⁹, miszerint az Akadémia könyveinek terjesztője Egerben Plank F. és Z. könyvárus volt. Adatait megerősítik levéltári kutatásaink: az összeírásban¹²⁰ szerepel Plank Ferenc Eger belvárosának 1. fertályában működő könyvkötő.

¹¹⁶ TPK 1.

¹¹⁷ A bejelentésről részletesen lásd: TJK 1843/44 rendes gyűlés. 100.

¹¹⁸ TJK 1838/39 kisgyűlés. 36.

¹¹⁹ A továbbiakban az MTA kiadványainak terjesztéséről néhány számunkra lényeges adat kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: GAZDA István: *A Magyar Tudományos Akadémia reformkori kiadványai, 1831–1848*. Piliscsaba, 1999. 163.

¹²⁰ HML V-4/a/131. 6. Eger város lakosainak összeírási jegyzőkönyve. 1838/39.

Az állományépítés irányelvei és a gyarapítás módszerei

Az alaprajz Tagokra vonatkozó részében szerepel azon kitétel, mely szerint „veendő könyvekhez eleve szükséges a t. előljárásság megegyezése”¹²¹. Az 1845-ös rendszabály Tiltók a) pontja már nyomatékosabb: „könyveket az előljárásság megegyezése nélkül venni tilalmas”¹²². A gyarapítás illetően ellenőrzése több, egyházi közegben felállított társaságnál is megfigyelhető¹²³.

A szerzeményezés évekig a kisgyűlések központi feladata volt, ajánlás alapján szavazás döntött a beszerzendő művekről. 1837-ben az alábbi döntés megerősíti a taggyűlések, a tagság gyarapításban játszott szerepét: „könyvtárába olly könyvek is becsusztak, mik érdektelenségök s ürességük miatt senkitől sem érintettek, határozá: hogy ezután csak olly könyveket lehet s szabad az illető hivatalos tiszteknek megrendelni, miket egy kisgyűlés jóváhagyása megenged”¹²⁴.

Korábban utaltunk rá, a beszerzésre, a könyv és folyóirat gyarapításra fordított összköltség 1835–1848 között megközelítően 1326 Ft volt. A drága sajtótermékek közkölségen történő hozatalával nagy áldozatot hozott a társulat. A „Religió és nevelés” c. egyházi folyóirat például 145 forintjába került a társaságnak 1842–1848 között. Következik fentiekből, hogy a folyóiratokat a kis költségvetésből nem lehetett tartósan hozatni, ezért született az alábbi javaslat: „Egyesüljön a teológiai kar, hordassa a magyar hirlapok és folyóiratok közül a jelesebbeket – de nem a részvényekből bejött pénzen –, mellyek azután az év végivel a könyvtár tulajdonává váljanak ; czélul különösen az tüzetvén, hogy a társaság könyvtára ezen tekintetben is a legkönyebb módon gyarapodjék.”¹²⁵

A fenti elgondolás megvalósulása nem bizonyítható be. 1845-ben a XIV. gyűlésen megszületett a tagdíjából történő gyarapítást korlátozó első döntés: „a protestáns lapot nem társaságunk pénzén hanem közkölségen határozánk meghozattatni”¹²⁶. A lap nincs megnevezve, az állományrekonstrukció során sem sikerült azonosítani, ezért nem igazolható a döntés végrehajtása.

Az állomány vásárlás és ajándékozás által gyarapodott. A könyvek és folyóiratok többsége előfizetéses vagy közvetlen vásárlás útján került a társulat tulajdonába. Az irodalompártolók körét gyarapítva e szervezet is rendszeresen hozzájárult, hogy prenumeráció által fontos magyar nyelvű művek megjelenhessenek. Tény, a jegyzőkönyv lapjain a gyakorló- és a növendékpapság köréből érkező előfizetési fölhívás száma igen csekély. Találunk viszont több világi tárgyú dokumentumra, például az Eötvös József által szerkesztett „Budapesti Árvízkönyv”

¹²¹ TJK 1835/36 III. kisgyűlés. 11.

¹²² TJK 124.

¹²³ Könyvtári gyűjtemény kialakítása részletesen lásd: BODOLAY, *i. m.* 70–72.

¹²⁴ TJK 1837/38 I. nagygyűlés 26.

¹²⁵ TJK 1838/39. I. kisgyűlés. 33.

¹²⁶ TJK 1844/45. XIV. gyűlés. 115.

köteteire Makáry György egri ügyvédnél 1838/1839-es tanévben történt előfizetést.

Az 1839 őszétől megvalósított precíz pénztári könyvelés a kutató számára leltárkönyvet pótol. A gyarapodás ilyen történő bevételezése az utókor számára pontos adatokat szolgáltatva sok szempontú kutatást tesz lehetővé. Fentiekből a könyvkereskedelem korabeli helyzetére utaló érdekes adat például: az 1839. szeptember 10-i gyűlésen megrendelendőnek nyilvánított „Nyelvtudományi Pályamunkák” 2. kötete október 6-án már el van könyvelve a pénztárkönyvben.

A krónikaírók a jegyzőkönyv lapjain megörökítették a meghozatni rendelt, illetve a megérkezett dokumentumok listája mellett az ajándéklístát is. Mindig külön kiemelték az ajándékozás tényét, az ajándékozó nevét és adományát. Ezen adatok összegzéséből következtetésünk: ajándékozással a gyarapodást közel azonos mértékben segítette a tagság és az egyházi klérus. Tematikai aspektusból vizsgálva az adományokat: a papság elsősorban teológiai, a leviták világi tárgyú dokumentumokkal gazdagították a gyűjteményt.

Az egyházi mecenatúra jelenléte igazolja: a társulat szerepét és jelentőségét a helyi klérus felismerte, s bár támogatásuk mértéke kisebb, mint később a MEI esetében, a tény, hogy segítették a mozgalmat, vitathatatlan.

Az adományozók listájának összeállítása¹²⁷ rávilágított a történeti munkák¹²⁸ azon hiányosságára is, amennyiben a könyvtár legfőbb támogatójának, teológiai állománya megalapozójának Kovács József prefektust nevezik meg. A történeti hűség kedvéért pontosítani kell a fenti állítást. A mecénáslista cáfolta, hogy a vizsgált időszakban jelentős támogatást nyújtott volna, ellenben a MEI megalakulása évében, az 1861/62-es tanévben (akkor már a Szeminárium rektora-ként) 65 db könyvet és öt lapelőfizetést¹²⁹ adományozott.

Volt és gyakorló társulati tagok is gazdagították a könyvtárat. Utóbbiak kiléte 100%-ban nem azonosítható, mert a krónikaírók néhány alkalommal az „egy társulati tag” megjelölést alkalmazták az adományozó megnevezésére.

A partnerségi viszonyban álló egyletekre jellemző a saját kiadványok cseréje. Egerbe elsőként Pestről érkezett adomány. A növendékpapok 1841. november 24-én társulatuk Munkálatai nyolc kötetét küldték vidéki társaiknak.

A könyvtár a tagság saját munkásságának letétbe helyezésével is gazdagodott. Kezdetben elnöki beszédek, fordítások, később saját irodalmi művek, versek, prózai művek, értekezések, tanulmányok kerültek az állományba. A bírálók által őrzésre méltónak talált s a társulat beleegyezését elnyerő művek letétbe kerüléséhez szükséges volt a szerző engedélye is.

¹²⁷ Részletesen erről lásd KUN, *i. m.* 50–72.

¹²⁸ Mecenatúráról a számunkra lényeges momentum részletesen lásd: SÍK, *i. m.*; PÁKOZDY, *i. m.*

¹²⁹ Adományokról részletesen lásd: MEI JK 1861/62 III – XV. gyűlés. 33–43.

A tanulmány keretei nem teszik lehetővé a rekonstruált könyvtárkatalógus közlését,¹³⁰ de az **adományozók és adományaik listájának**¹³¹ közzétételével szeretnénk megemlékezni mindazokról, akik támogatták a társulati könyvtár építését.

Adománylista

Külső mecénások

Elsősorban az egri klérus tagjai nyújtottak jelentős támogatást. Közülük is fő mecénás **Kisfaludi Nagy Zsigmond** káplán, az egyházmegye levéltárnoka. Állításunkat alátámasztják jótéteményei. 1836 telén 8 db könyvet adományozott, amit a krónikáiró így örökített meg: „a könyvtár nevelésére a főntisztelt káplán sziveskedett a titoknokhoz beküldeni”¹³². Könyvészetileg is értékes könyvek kerültek ekkor a diákság birtokába: Bitnitz Lajos: *A' magyar nyelvbeli előadás' tudománya*; Szalay Imre: *Magyar nyelvtudományi rövid oktatás kezdő tanulók' számára*; Pápay Sámuel: *A' magyar irodalom' esmérte*; Révai Miklós: *Antiquitates literaturae Hungaricae*; Schiller: *Turandot* és a *Messinai hölgy* c. műve magyar fordításban és 2 db latin nyelvű magyar grammatika. Érdekes a *Turandot* „sorsa”, mert az 1839/40-es tanévben elvesztették és 1.40 Ft-ot fizetett miatta a vétkes¹³³.

Pár hónap elteltével újabb művet adományozott, a Római classicusok sorozat 2. kötetét, *M. T. Ciceróból beszédek, levelek, és Scipio' álma*. 1842 októberében már személyesen vitte el az I. nagygyűlésre új fordítását, Pyrker érsek „*Szent hajdan gyöngyeinek*” c. eposz második magyar változatát¹³⁴. 1844-ben „Ambrovszky Mihály: *Kalauz, azaz Pázmány... könyvének rövid sommája*” került jótéteményeként az állományba.

Nemcsak ajándékozóként volt jeles támogatója a társaságnak, hanem ösztönözte munkálkodásuknak is. Bizonyíték erre levele, melyben munkálkodásra buzdította a tagságot, hogy „a dicső kezdet dicsőbb vége nyerjen”¹³⁵. Működé-

¹³⁰ A katalógus első közlése lásd: KUN, *i. m.* 73–112.

¹³¹ Négy adomány esetében a krónikáiró hanyagsága miatt nem lett megörökítve név szerint az adományozó. Megnevezésük az „egy társulati tag” kifejezéssel történt. Az adománylista része e helyütt az anonim pártolók jótéteményeinek közlése. Részleteihez lásd: KUN, *i. m.* 50–53.

¹³² TJK 1836/37 I. kisgyűlés. 20.

¹³³ TPK 1.

¹³⁴ A Kazinczy Ferenc által egy évtizeddel korábban már magyarra átültetett mű az irodalmi berkekben sok kritikát kapott, perbe is fogták, ezért is volt szükséges az újrafordítás. Részletesen erről lásd: T. ERDÉLYI Ilona: *Egy kései kiengesztelés kísérlete (Néhány megjegyzés a Pyrker-pőr kapcsán)* = *ItK*, (100.) 1996. 5–6. sz. 630–648.

¹³⁵ Levele részleteihez lásd: TJK 1837/38 I. kisgyűlés. 26–27.

sükhöz további adományokkal járult azon szándéknyilatkozatában, melyet már, mint az Érseki nyomda aligazgatója küldött¹³⁶ a társaságnak. E levélben tudatta, amíg a posztot betölti, minden, a nyomdában készült könyvből 1-1 példányt fog juttatni a könyvtár gyarapítására.

Babics János felszentelése után egy évvel, az 1839/1840-es tanévben – Ivánszky Antal: *Stylistica, avagy jóízlésű és szépírási írásmód*. Budán. 1839.

Kovácsik József a megalakuláskor (1835) a bölcsezségek tanulmányi felügyelője, vicerektorként: Avancinus: *Kristus Jesus élete és tanítása, mely a négy evangelisták írásaiból egybeszedetett, és elmélkedésekre ... el-osztatott*. 1759 ; *Kempis Tamás' négy könyve Jézus Krisztus' követéséről* Sujánszky Antal fordításában Buda-Pesten. 1844.

Mednyánszky József a Szeminárium teológus prefektusa a megalapításkor (1835): *Aesthetika. Főtiszt. Szerdahelyi György nyomdoki után írta Szép János*. Budán. 1794

Roskoványi Ágoston saját művei rektorra kinevezése évében (1842): *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*. Quinque–ecclesiis. 1842.; *De primatu romani pontificis, eiusque iuribus*. Augustae Vindelicorum. 1834.

Sisvay Márton érseki titoknok saját fordításával megjelenése évében: Cosmar: *A' megtért*. Egerben. 1840.

Strba Antal alesperes: *Berzsenyi kötet*.¹³⁷ Budán. 1842. A nagybecsű könyv kötetét is elrendelte a tagság a következő tanévben. Az adományozó személye a szemináriumi nagy könyvtár gyarapításában is meghatározó volt, hiszen neve ott szerepel Nyizsnyay Iván¹³⁸ történeti visszatekintésében.

Udvardy János az egri káptalan mérnöke saját művei: a megalakulás évében az *Élet* c. 1832. több mint 300 oldalas az „életéről” írt könyve; 1839/40-es tanévben fordítása: *Pyrker Tunisiása*. Budán. 1839.

Gyöngyösről **Faiegel Pál** káplán jóvoltából egy Tübingenben kiadott német nyelvű teológiai mű került Egerbe. Az adományozó személye azért is érdekes számunkra, mert a «Jó s olcsó könyvkiadó társulat» megalapításának ötletét neki köszönheti az utókor. A Gyöngyös után Boconádra kerülő lelkes olvasó társulatot is szervezett híveiből, saját eszközeivel sokat tett a magyar kultúráért.

¹³⁶ TJK 1844/45 XIV. kisgyűlés. 116.

¹³⁷ Megjelenési adatok hiányában a bekerülés időpontját alapul véve, erről lásd: TJK 1843/44 III. kisgyűlés. 97.

¹³⁸ A könyvtár történetéből csak a számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: NYIZSNYAY Iván: *Az egri Érseki Papnevelő Intézet könyvtárának szakok szerint való jegyzéke*. Eger, 1901. [II.]

Társulati tagok

Angyal Imre I. éves 1838/1839 – Baróti Szabó Dávid *Kisdéd szótár*. Kassa. 1784 vagy 1792.

Ficzek Károly III. éves 1838/1839 – a Társalkodó 1837. első féléve.

Földváry János III. éves 1836/1837 – Pyrker érsek eposza Kazinczy Ferenc fordításában „*A szent-hajdan gyöngyei*”. Budán. 1830.

Gyürky Antal III. éves 1839/1840 – *Meyer universuma*. Pesten. 1835.

Kovacsóczy István IV. éves 1839/1840-es tanévben, továbbá felszenteléséig 1840–1842 között – *Díszünnepély Kopácsy József Herceg-primás 1839. május 27 és 28 történet hivatali bevezettetésekor*. Esztergom. 1839. ; a Figyelmező 1836. első féléve; Beke Ignác: *Kalászkok*. Pest. 1840. ; Eötvös József: *Kelet népe és a Pesti hírlap*. Pest. 1841.¹³⁹ .

E teológusról fontos kiemelni, későbbiekben a MEI működését is támogatta, az irodalom pártolójaként évről évre több pályadíjat tűzött ki a papnövendékek irodalmi iskolájában.

Lonovics Bertalan II. és III. éves 1836–1838 között – Cobbet: *A' protestans reformatio' historiája Angliában 's Irlandban; Maria Theresiens allerdurchlauchtigste nachkommenschaft* Nagyváradon. 1834.; Szemlélő 1837. első féléve.

Maizinger Károly II. és III. éves 1838–1840 között – a Figyelmező 1939. első féléve; Sajnovics János: *Demonstratio*. Tyrnaviae. 1770.

Mihály Károly III. éves 1839/40 – Cannabich: *Közönséges vagy universalis geographia*. Pesten. 1817.

Póka Zsigmond III. éves 1838/39 – Budai Ézsaiás: *Régi római vagy deák írók élete*. Debreczenbenn. 1814. ; Athenaeum 1837. 2. féléve.

Posonyi József III. éves 1840/41 – a Figyelmező 1840. első féléve.

Schiefner Eduárd I. éves 1838/39 – Nagy Lajos: *Notitiae Politico-Geographico-Statisticae* Budae. 1828–1829.; *Der Humorist* 1838. első félévi példányai.

Szvorényi János II. éves 1836/37-ben – Vezzerle Gáspár: *Religió*. Pesten 1836.

Támár Imre I. éves 1839/40-ben – Hoffmann: *Atlas für Schulen und zum Selbstunterricht* Stuttgart. Wien. 1833.; Figyelmező 1839. második féléve.

Törőcsik József felszentelése előtt 1841/42-ben – Horváth Péter: *Értekezés a' kúnoknak, és jászoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotjokról*. Pest. 1825.; Peterka: *Értekezés az orvosi tudomány kezdetéről*. Pest. 1824. Adományai közül a bejegyzés olvashatatlansága miatt egy idegen nyelvű könyv visszaazonosítása nem sikerült.

„egy társulati tag”

¹³⁹ TJK 1841/42 II. gyűlés. 78.

Flavii Josephi Hebraei Scriptoris Antiquissimi De Bello Judaico, expugnata per Titum caesarem Hierosolima Libri septem. Interprete Rufino Aquilejensi. Post complures authoris editiones, novissime a reliquis eiusdem operibus separatim, ob historiae dignitatem, typis dati. Tyrnaviae. 1755.

Quinti Horatii Flacci opera – Pesten. Trattner János Tamás. 1819 ; S. Patakini. Impr. per Andr. Nádaskay. M. 1828.¹⁴⁰

Egyházi folyóírás, 1832. 1. és 2. füzet.

Volt társulati tagok

Dolezsál Gábor volt kispap orvostanhallgatóként – Patachich József: *Szabad királyi Pest városnak kiváltságai*. Pest 1831.

Laszlavik Károly – Fejes Mihály: *Az egri fürdők orvosi, 's helyleirási tekintetben* c. az egri fürdőket ismertető helytörténeti könyve. Eger. 1839.

Végh István – saját könyve: *Világosító jegyzemények Szent Máté' evangyeliomjára...* Pest. 1840.

Katalógus-rekonstrukció és állományelemzés

Az ajándékozási lista, de még inkább a könyvtárlista fontos adalékul szolgál a növendékpapság olvasáskultúrájának megismeréséhez. A könyvtár állománya a folyamatosan fejlődésre törekvő társulat múltjáról is sokat árul el. Hiába vásárolt azonban már 1835-től a társulat listakészítés céljából papirozt, ezek a jegyzékek, katalógusok nem maradtak fenn.

Kutatásunknál ezért az Olvasó Társulat könyvtárának összetételére vonatkozóan (korábban már utaltunk rá) a pénztár-és a jegyzőkönyv számított hiteles forrásnak. Az előbbi is csak az 1838/39-es tanév második, záró gyűlésétől, ahol meghatározták a könyvtári beszerzésekről a pénztárkönyvbe írandó adatok körét. E szerint a pénztáros a „följegyzett könyv czimén kívül utal az újság lapra, mellyben egyszersmint az ára is ki van téve, ezután a hozattal együtt följegyzti a könyv árát.”¹⁴¹. A társulat memoárjában az első gyűléstől kezdve a beérkezett és megrendelendő dokumentumok listái közzé lettek téve, de a gyűjteményre mérete utaló számszaki információk nem. A jegyzőkönyv 1845. július 30-ával lezárult.

A fenti iratok adataiból kiindulva került sor az állomány rekonstruálására. A dokumentumok azonosítása kutatásunk egyik legfontosabb része volt. Az össze-

¹⁴⁰ Megjelenési adatok hiányában arra következtettünk, hogy a fenti két kiadás valamelyike volt az adomány.

¹⁴¹ TJK 1838/39 II. nagygyűlés 38.

állított könyvtárlista alapján kiinduló további vizsgálat¹⁴² pedig megalapozottnak ítélnél, hiszen az azonosítás Törőcsik József társulati tag 1841/42-es tanévben ajándékozott idegen nyelvű adománya kivételével szinte 100%-osan sikerült. Pár tételnél a sikertelenség oka az adatok elégtelensége, aminek következtében nem volt egyértelműen eldönthető, hogy az adott mű melyik kiadása volt megtalálható, de a tény, a kötet léte vitathatatlan.

A rekonstrukciós katalógus elkészítésekor elsősorban a magyar könyvészeti irodalmat használtam¹⁴³. Az idegen nyelvű, vélhetően külföldön megjelent dokumentumok azonosításában külföldi elektronikus adatbázisok¹⁴⁴ voltak segítségemre.

A rekonstrukció eredménye: 216 munka 452 kötetben/füzetben. Az 1852-ig társulati tulajdonba került könyvek és időszak kiadványok aránya: 198 munka 340 kötetben, 18 periodika megközelítőleg 112 kötetben.

A fenti adatok alátámasztják az Olvasó Társulat könyvtárával kapcsolatban 1901-ben tett megállapítást: „8-9 év alatt mindössze csak annyi könyvet bírtak vásárolni, hogy egy-egy polcos szekrénybe, azaz két sorba az egész könyvtár belefért. Manapság 8 darab 5 soros szekrényben és hat jól megrakott állványon őrzik a társulat könyveit”¹⁴⁵ Kriston Endre adatközlését igazolták a tanév és a tárgyév végi korabeli könyvtárosi beszámolók¹⁴⁶: 1866 július – 1479 db; 1870 július – 2267 db; 1872 július – 2277 db könyv és számos füzet; 1874 július – 2335 db könyv és 226 füzet; 1875 július – 2277 db; 1876 – 2334 db; 1879 – 2450 db; 1882 december – 2575 db kötet; 1885 december – 2675 mű 3015 kötetben alkotta az állományt.

A könyvtár örvendetes gyarapodása a MEI megalakulása évében (1861/62-es tanév) már megkezdődött, erről Vilcsek Jakab 1862 júniusában a 23. gyűlésen adott hírt. Beszámolójában 1030 könyv¹⁴⁷ tulajdonjogáról értesítette társait. Erdemes megemlítenünk, hogy a MEI működéséről, könyvtára épüléséről az egyházmegye is folyamatosan értesült. Kutatásaink során tapasztaltuk, hogy a társu-

¹⁴² A továbbiakban a vizsgálatból néhány számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: KUN, *i. m.* 53–112.

¹⁴³ A csonka adatok könyvészetileg hiteles kiegészítése Petrik Géza magyar könyvészetet feltáró összefoglalása és SZINNYEI István: *Magyar írók élete és munkái* c mű nyomtatott és elektronikus változatának felhasználása: *Arcanum DVD könyvtár 2*. [Elektronikus dokumentum]. Budapest, [2002]. továbbá a MOKKA-R, Internetes elérés: <http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r> adatbázis segítségével valósult meg.

¹⁴⁴ Deutschen Nationalbibliothek, Internetes elérés: <http://dispatch.opac.d-nb.de/DB=4.1/HTML=Y/> ; Österreichische Nationalbibliothek 1501–1929, Internetes elérés: http://aleph.onb.ac.at/F?func=file&file_name=login&local_base=ONBAK.

¹⁴⁵ KRISTON Endre: *A növendékpapság irodalmi társulatának megalakulása : (Vége)*. = *Egri Egyházmegyei Közlöny* (33.) 1901. 2. sz. 17.

¹⁴⁶ A beszámolók néhány lényeges adatát kiemeltük, részleteihez lásd: MEI JK 1861–1885.

¹⁴⁷ MEI JK 1861/62 XXIII. gyűlés 47.

lat Mária-ünnepélyéről és gyűléseiről a helyi sajtó, az 1869-ben útjára indított Egri Egyházmegyei Közlöny IV. évfolyamától kezdve 1882-ig évről évre rendszeresen közölt híreket. Az 50 éves évforduló, majd később a Szónoki Iskola életre hívása kapcsán fordult a szerkesztők figyelme újra a társulat felé, de ritkábban adtak hírt róla, mint a korábbi évtizedekben.

A katalógus rekonstruálása megteremtette a lehetőséget a további elemzéseknek. Megvizsgáltuk milyen összetételű, mennyire haladó és valóban a magyar nyelv gyakorlását támogató könyvállománnyal rendelkeztek-e az egri papnövénydékek.

A magyar szerzők, illetve a szerző nélküli, de minden bizonnyal magyar szerző által írt művek száma nagy volt. Az Olvasó Társulat könyvtárát (céljából eredendően is) túlnyomórészt magyar nyelvű dokumentumok alkották, de találunk német, és latin nyelvűeket is. Az idegen nyelvű kötetek bekerülését vizsgálva megállapítottuk, ajándékozás révén került (a saját vásárlású „*Handbuch der ungarischen Poesie*”-t kivéve) az állományba 9 db latin és 5 db német mű. Sajnálatos, ez utóbbi közül egy könyv azonosítása az olvashatatlan bejegyzés miatt nem volt lehetséges.

A közpénzen vásárolt könyvek között nem véletlen, hogy csak egy idegen nyelvű művet találtunk. A társulat működése tizedik évében, 1845-ben a XV. gyűlés döntése¹⁴⁸ engedélyezte idegen nyelvű dokumentumok beszerezését. A szerzeményezést szabályozó kitétel¹⁴⁹ az 1845-ös rendszabályban is fellelhető, adatok nem bizonyították gyakorlati megvalósulását.

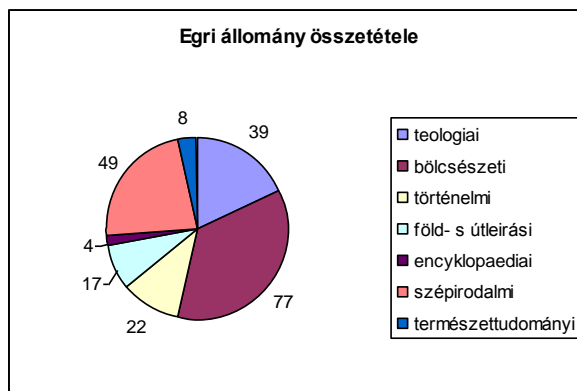
A diákság érdeklődése és gondoskodása tükröződött gyűjteményünkben, amit bizonyítottan a sokoldalúság jellemezett. A fentebb közölt adománylista is a tematikai gazdagságot bizonyította, a rekonstrukció pedig tényszerűen igazolta a bibliotéka sokszínűségét¹⁵⁰: 39 teológiai, 77 bölcsészeti, 22 történelmi, 17 föld- s útleírási, 8 természettudományi, 4 enciklopédiai és 49 szépirodalmi mű (lásd 1. ábra) alkotta a könyvgyűjteményt.

A szépirodalmi, tudományos és közérdekű irodalom arányának vizsgálata igazolta, hogy az előjáróság nem gátolta a szépirodalmi művek beszerzését. Meglepően kevés, de változatos összetételű volt a teológiai irodalom, hiszen erkölcsstani munkát, a pasztorációhoz szükséges egyházi beszéd- és prédikáció-gyűjteményt, a szentek életéről szóló írást, erkölcsstani, egyháztörténeti és prédikációs irodalmat is felleltünk.

¹⁴⁸ Részletesen erről lásd: TJK 1844/45. XV. gyűlés 117.

¹⁴⁹ A gyűjtőkörrel részletesen lásd: TJK 128.

¹⁵⁰ Alapul vettük a szerző tematikai csoportosítását ebből a továbbiakban néhány számunkra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: BODOLAY, *i. m.*

1. ábra Könyvtári állomány tematikai bontásban

A könyvek megjelenési évét tekintve megállapítottuk, hogy többségük a társulat működésével azonos időben került kiadásra, és csak néhány adományozással bekerült 18. századi kiadványt birtokolt a tagság. Nem tekintjük véletlennek, hogy retrospektivitásra utaló beszerzést alig találtunk. A fentiek háttérében álló okok közt meg kell említenünk: igen szerény költségvetéssel gazdálkodó társulatot vizsgáltunk. Ennek tudható be, hogy a századelő értékes magyar művei hiányoztak a könyvtár állományából. Nem hiányoztak viszont a Magyar Tudós Társaság 1831–1835 között megjelentetett kiadványai, mert azokat a társulat alakulása évében megvásárolták.

A könyvtár igen lassan gyarapodott. A vásárlásokból történő gyarapodás bizonyította, az egri papnövendékek figyelemmel kísérték a magyar könyvkiadást. Az újdonságok közül az értékesebb műveket, köztük a Magyar Tudós Társaság által megjelentetett kiadványokat lehetőségeikhez mérten előfizették, ill. megjelenésükkor megvásárolták.

A jelesebb magyar nyelvű művek első kiadását szerzeményező társulat bibliotékája kicsi, de könyvészetileg értékes volt. A vidéki kisvárosban megteremtett, a legfrissebb magyar nyelvű irodalomból épített állományú modern, haladó jellegű diákkönyvtárban a kor szellemisége tükröződött. Az olvasmányok hasonlítottak más társasághoz¹⁵¹. A gyűjteménybe Kossuth, Széchenyi, Wesselényi írásai mellett bekerültek útleírások, jelentős számban magas szintű poétikai és értékes prózai alkotások. A Bodolay Géza által „triumvirátusnak” aposztrofált Bajza, Kölcsey, Vörösmarty kötetei mellett a méltán népszerű Garay János három kötete is a gyűjtemény részét képezte.

¹⁵¹ A diáktársaságok könyvtárainak működéséből néhány számukra lényeges momentum kiemelésével foglalkozunk, részleteihez lásd: BODOLAY, *i.m.* 390–437.; FÜLÖP, *i.m.* 137–143.; KUN, *i.m.* 50–112.

A kevésbé értékes, konzervatív irodalom el se juthatott az egri kispapok könyvtárába, mivel már működésük második évében megvásárolták a *Kritikai Lapok* c. hét füzetes kiadványt. Valószínűleg Bajza József és társai írásai alapján tanulták meg felismerni a haladó magyar irodalomban rejlő értékeket, fenti szempontok figyelembevételével gyarapíthatták állományukat.

A magyar nyelv gyakorlását támogató nyelvészeti munkák jelentős számát is igazolta az elemzés. E kötetek között volt az egyetlen olyan könyve a társulatnak, amelyet tudatosan, egyből duplum példányban vásároltak meg. A helyes és szép nyelvhasználat *PALLÉROZÁSÁT* segítő kötetek bekerülésére már az első beszerzések között találtunk bizonyítékokat: „*Nyelvtudományi Pályamunkák. Kiadja a magyar tudós társaság. I. kötet Budán. 1934. ... Magyar Helyesírás és Szóragasztás főbb Szabályai. A magyar tudós társaság különös használatára. Második kiadás. Budán. 1834. két példányban.*”¹⁵²

A gyűjtemény értékét emelte, egyúttal az olvasók könyvtárhasználatát is támogatta a hazánkban első betűrendes enciklopédia, a *Közhasznu esmeretek tára* c. 12 kötetes kézikönyv 1939-es kiadásának bekerülése is.

A társulat külső hatása

A diákszervezet fejlődését könyvtára gyarapodása is tükrözte. Végezetül, amikor az egri növendékpapság önképzőkörének kifelé irányuló szellemi hatását összegezzük, erről sem szabad megfeledkeznünk. A társulat külső hatását elemezve két dolgról kell említést tennünk: egyrészt kiadványairól, másrészt pedig a többi papnevelő intézet hasonló társulataival ápolt kapcsolatairól.

Sajnálatos tény, a kezdeti évtizedekben az iskola falain kívülre ható rendszeres publikációk nem voltak jellemzőek. Az iratok nem adtak választ a késlekedés hátterére, ami azért is érdekes, mert a megsárgult lapok igazolták, hogy feltételei, a saját írások, fordítások és a megjelentetéshez szükséges pénz, rendelkezésre állt.

A vidéki Szemináriumok közül a Kalocsán alapított társaság felállítása állt időben a legközelebb az egrihez. Megalakulására bizonyára hatással volt az egri társulat is. Állításunkat alátámasztja, hogy az Egerben végzett bölcsész diákok közül sokan kerültek Kalocsára, ahová már egri diáktársaiktól átvett tapasztalatok birtokában érkezve munkálkodhattak a teológiai önképzőkör megalapításán. Fentiekén túl a kapcsolatot erősíthette: az egri társaságnak az 1842/1843-as tanévben Tarnay Károly személyében, kalocsai kispap tagja is volt.

A pesti „Magyar Iskolával” tartott kapcsolat jelentőségét már részletesen vázoltuk. Kapcsolatuk elmélyítését igazolta az 1842 novemberében küldött ajándékuk, amit saját kiadvány hiányában az egriek nem tudtak viszonzni.

¹⁵² TJK 1835/36. II. kisgyűlés. 9–10.

Zárszó

Az egyházmegye támogatását is bíró egri növendékpapság lehetőségei (a vizsgált évtizedek bizonyították) kevésbé voltak széleskörűek, mint pesti társaiké, de lelkesedésük, tenni akarásuk és nem kevésbé mecenatúrájuk bizonyított.

Az önművelést előirányzó társulatalapításban a vidéki teológusok körében mindig is az élen jártak. Ékes bizonyítéka az állításnak az Olvasó Társulat létrejötte, át- és újjáalakulása. Az elnyomatás enyhülését követően, 1861. november 10-én Bartkovics Béla érsek jóvoltából ismételten megalapított irodalmi iskolájuk a MEI, napjainkban is működik.

Végezetül nem mehetünk el mindazon személyek érdemeinek kiemelése mellett, akik országos, ill. helyi szinten támogatták a Szemináriumokon belüli diákmozgalom megvalósulását. A növendékpapság közösségi életének önkéntes alapon nyugvó fejlesztése során felvállalt szerepüket az alábbiak szemléltetik a legékebben: „Azokat, kik a növendékpapság körében egyházirodalmi iskolákat alapítanak, azokat ápolják, tanácsaikkal vezérlik, előmozdítják: azokat az egyház jótéveői gyanánt szoktuk tisztelni, mert buzgóságuk messze kiható, a mag, melyet elvetnek, bizonyos gyümölcsöt hoz, s a gyümölcs az egyházra szintoly jótékony, mint a hívekre nézve.”¹⁵³

¹⁵³ Az idézet első közlése: *Religió*. 1854/II. 568. lásd újra: SÉDA, *i. m.* 233.